

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากตำรา เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสื่อสารสนเทศ รวมถึงจากผู้ที่มีประสบการณ์ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย เรื่อง การศึกษาปัจจัยทางครอบครัว ที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธภาพการครองชีวิตคู่ของคนพิการทางกาย หรือการเคลื่อนไหว ในกรุงเทพมหานคร โดยศึกษาคนพิการที่เป็นสมาชิกสมาคมคนพิการแห่งประเทศไทย โดยได้นำเสนอความรู้ แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับชั้นดังนี้

1. คนพิการ

- 1.1 ความหมายของคนพิการ
- 1.2 ความหมายของคนพิการทางกายหรือการเคลื่อนไหว
- 1.3 ประเภทของความพิการ และคนพิการทางกายหรือการเคลื่อนไหว
- 1.4 สาเหตุของความพิการ
- 1.5 ผลกระทบของความพิการ
- 1.6 การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ
- 1.7 สิทธิของคนพิการ
- 1.8 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคนพิการ
- 1.9 ทฤษฎีเกี่ยวกับความพิการ

2. ครอบครัว

- 2.1 ความหมายของครอบครัว
- 2.2 บทบาท และหน้าที่ของครอบครัว
- 2.3 รูปแบบโครงสร้างของครอบครัว
- 2.4 ทฤษฎีเกี่ยวกับครอบครัว
- 2.5 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีชีวิตร่วม

3. สัมพันธภาพในการครองชีวิตคู่

- 3.1 ความหมายของสัมพันธภาพในการครองชีวิตคู่
- 3.2 องค์ประกอบของสัมพันธภาพในการครองชีวิตคู่

4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. คนพิการ (Disabled persons)

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับคนพิการ ทำให้สามารถอธิบาย ความหมายของ คนพิการ ประเภทของความพิการ และคนพิการทางกายหรือการเคลื่อนไหว สาเหตุของความพิการ ผลกระทบของความพิการ การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ สิทธิของคนพิการ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย พระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ และกฎหมายครอบครัว (สามีภรรยา) ได้ดังนี้

1.1 ความหมายของคนพิการ

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับคนพิการ ได้มีองค์กรต่าง ๆ ให้ความหมายของ คำว่า “คนพิการ” ไว้หลายอย่างด้วยกัน เช่น

องค์การสหประชาชาติ (2518) ได้ให้ความหมาย คนพิการว่า หมายถึง บุคคลที่ไม่สามารถดูแลตัวเองได้ทั้งหมด หรือเพียงบางส่วนที่มีความจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตตามปกติ หรือการใช้ชีวิตในสังคม เช่นเดียวบุคคลปกติทั่วไป ซึ่งมีผลมาจากความบกพร่องของร่างกายหรือจิตใจ และไม่ว่าความบกพร่องนั้นจะเป็นมาแต่กำเนิดหรือเกิดขึ้นภายหลังก็ตาม และองค์การอนามัยโลก (World Health Organization = WHO) ก็ได้ให้ความหมาย คนพิการ ว่าหมายถึง บุคคลที่มีความบกพร่องและ/หรือสูญเสียสมรรถภาพทางร่างกายหรือจิตใจ ทำให้ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในการทำกิจกรรมประจำวันต่างๆ เช่น การเรียนรู้หรือการศึกษา การทำงานหรือการประกอบอาชีพ และความสัมพันธ์ทางสังคมได้เหมือนอย่างบุคคลปกติ (อ้างถึงใน พลธรรม พลกาล 2542: 20) สอดคล้องกับองค์การแรงงานระหว่างประเทศ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 ดังนี้

องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labor Organization = ILO) ได้ให้ความหมายคนพิการว่า หมายถึง บุคคลที่เสื่อมสมรรถภาพและโอกาสที่จะทำงาน หรือประกอบอาชีพ อันเป็นผลเนื่องมาจากความบกพร่องทางร่างกายหรือจิตใจ (อ้างถึงใน สามารต รัตนสาคร 2545: 20)

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2546) ได้ให้ความหมาย คนพิการว่า หมายถึง บุคคลซึ่งความสามารถถูกจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน และ การมีส่วนร่วมทางสังคมได้โดยวิธีการทั่วไป เนื่องจากมีความบกพร่องทางการเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหว การสื่อสาร จิตใจ อารมณ์ พฤติกรรม สติปัญญาหรือการเรียนรู้และมีความต้องการ จำเป็นพิเศษด้านต่างๆ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิต และมีส่วนร่วมในสังคม ได้อย่างบุคคลทั่วไป (อ้างถึงใน จิราวัลย์ คงถาวร 2547:12)

และพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 มาตรา 4 ให้นิยามคำว่า “คนพิการ” ว่าหมายถึง บุคคลที่มีความผิดปกติหรือบกพร่องทางร่างกาย ทางสติปัญญา หรือทางจิตใจ ตามประเภท และหลักเกณฑ์ที่กำหนดในกฎกระทรวง (<http://www.tddf.or.th/dotation05.html> เข้าถึงเมื่อ 30 กันยายน 2549)

นอกจากนี้องค์การอนามัยโลก (World Health Organization = WHO) ให้นิยามลักษณะของความพิการไว้ 3 ระดับ ดังนี้ (<http://www.un.org/esa/socdev/enable/dis50y10.htm> เข้าถึง 13 กันยายน 2549)

1) ความบกพร่อง (Impairment) หมายถึง การสูญเสียหรือมีความผิดปกติของโครงสร้างของการทำงานของร่างกาย สติปัญญาหรือจิตใจ เช่น ตาบอด หูหนวก อัมพาต แขนขาพิการ ปัญญาอ่อน เป็นไป เป็นต้น

2) การไร้ความสามารถ (Disability) หมายถึง การจำกัดหรือการขาดความสามารถที่จะกระทำกิจกรรมใดๆ เกี่ยวกับปกติ ซึ่งเป็นผลมาจากความบกพร่องของร่างกาย เช่น การมองเห็น การพูด หรือการได้ยิน การขึ้นบันได การอาบน้ำ การรับประทานอาหาร รวมถึงการเข้าห้องน้ำ เป็นต้น และ

3) ความพิการหรือความเสียเปรียบ (Handicap) หมายถึง ความเสียเปรียบของบุคคลหนึ่งบุคคลใด เนื่องจากความบกพร่อง (Impairment) หรือการไร้ความสามารถ (Disability) ทำให้ไม่สามารถดำเนินชีวิตได้ทัดเทียมคนปกติ เช่น การล้มหมอนนอนเสื่ออยู่แต่ภายในบ้าน การเสียโอกาสในการเดินทางโดยสารณะ โคดเดี่ยวจากสังคมภายนอก เป็นต้น

ความหมายของ คนพิการ ที่องค์กรต่าง ๆ ให้นิยามไว้ข้างต้นนั้น สรุปได้ว่า คนพิการ หมายถึง บุคคลที่มีความบกพร่อง หรือไม่สมบูรณ์ทางด้านร่างกาย พฤติกรรม อารมณ์ สังคม จิตใจ และสติปัญญา ปรากฏให้เห็นได้ชัดเจน จนทำให้ไม่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างคนปกติ ทั้งในด้านการเรียนรู้/และหรือการศึกษา การทำงาน /และหรือการประกอบอาชีพ และการดำเนินทักษะชีวิตในสังคม ซึ่งลักษณะของความพิการนั้นอาจเป็นมาแต่กำเนิด หรืออาจเกิดขึ้นในภายหลังก็ได้

1.2 ความหมายของ คนพิการทางกายหรือการเคลื่อนไหว

ความพิการทางกายหรือการเคลื่อนไหว หมายถึง การสูญเสียความสามารถในการเคลื่อนไหว แขน ขา หรือลำตัว อันเนื่องมาจากแขน หรือขาขาด อัมพาตหรืออ่อนแรง ทำให้ไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ หรือเคลื่อนที่ได้ไม่ดีเท่าคนปกติ (<http://www.oppd.go.th/pwd/word Document/ MOVE.DOC> เข้าถึงเมื่อ 26 เมษายน 2549)

คนพิการทางกายหรือการเคลื่อนไหว หมายถึง บุคคลที่มีความผิดปกติ หรือมีความบกพร่องทางด้านร่างกายที่เห็นได้อย่างชัดเจน แต่ยังสามารถประกอบกิจกรรมหลักในชีวิตประจำวันได้ หรือบุคคลที่สูญเสียความสามารถในการเคลื่อนไหวลำตัว มือ แขนหรือขา อันเนื่องมาจากแขนหรือ

ขาขาด อัมพาตหรืออ่อนแรง โรคข้อหรืออาการปวดเรื้อรังของระบบการทำงานของร่างกายอื่น ๆ ที่ทำให้ไม่สามารถประกอบกิจวัตรหลักในชีวิตประจำวันหรือดำรงชีวิตในสังคมเพียงคนปกติได้ (Http://www.nectec.or.th/org/tab/info/law2.htm เข้าถึงเมื่อ 21 เมษายน 2549)

1.3 ประเภทของความพิการ และคนพิการทางกายหรือการเคลื่อนไหว

ตามกฎหมายฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2537) อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 4 และมาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข ออกกฎกระทรวงแบ่งประเภทของคนพิการออกเป็น 5 ประเภทดังนี้ (http://www.nectec.or.th/org/tab/info/law2.htm เข้าถึงเมื่อ 24 เมษายน 2549)

1.3.1 คนพิการทางการมองเห็น หรือคนพิการทางสายตา ได้แก่

- 1) คนที่มีสายตาข้างที่ดีกว่า เมื่อใช้แว่นตาธรรมดาแล้วมองเห็นน้อยกว่า 6/18 หรือ 20/70 ลงไปจนมองไม่เห็นแม้แต่แสงสว่าง หรือ
- 2) คนที่มีลานสายตาแคบกว่า 30 องศา

1.3.2 คนพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย ได้แก่

- 1) คนที่ได้ยินเสียงที่ความถี่ 500 เฮิร์ตซ์ หรือ 200 เฮิร์ตซ์ ในหูข้างที่ดีกว่าที่มีความดังเฉลี่ย ดังนี้
 - (1) สำหรับเด็กอายุไม่เกิน 7 ปีเกิน 40 เดซิเบลขึ้นไปจนไม่ได้ยินเสียง
 - (2) สำหรับคนทั่วไปเกิน 55 เดซิเบลขึ้นไปจนไม่ได้ยินเสียง หรือ
- 2) คนที่มีความผิดปกติหรือความบกพร่องในการเข้าใจหรือการใช้ภาษาพูด ไม่สามารถสื่อความหมายกับคนอื่นได้

1.3.3 คนพิการทางกายหรือการเคลื่อนไหว ได้แก่

- 1) คนที่มีความผิดปกติ หรือความบกพร่องของร่างกายที่เห็นได้ชัดเจนและไม่สามารถประกอบกิจวัตรหลักในชีวิตประจำวันได้ หรือ
- 2) คนที่มีการสูญเสียความสามารถในการเคลื่อนไหว มือ แขน ขา หรือลำตัว อันเนื่องมาจากแขนหรือขาขาด อัมพาตหรืออ่อนแรง โรคข้อหรืออาการปวดเรื้อรัง รวมทั้งโรคเรื้อรังของระบบการทำงานของร่างกายอื่น ๆ ที่ทำให้ไม่สามารถประกอบกิจวัตรหลักในชีวิตประจำวันหรือดำรงชีวิตในสังคมเพียงคนปกติ

1.3.4 คนพิการทางจิตใจหรือพฤติกรรม ได้แก่ คนที่มีความผิดปกติ หรือความบกพร่องทางจิตใจ หรือสมองในส่วนของการรับรู้ อารมณ์ ความคิดจนไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมที่จำเป็นในการดูแลตนเองหรืออยู่ร่วมกับผู้อื่น

1.3.5 คนพิการทางสติปัญญาหรือการเรียนรู้ ได้แก่ คนที่มีความผิดปกติหรือบกพร่องทางสติปัญญาหรือสมองจนไม่สามารถเรียนรู้ด้วยวิธีการศึกษาปกติ

ขณะที่ยังคงการอนามัยโลกแบ่งประเภทความพิการออกเป็น 6 ประเภท (รัติกกร แสงศร อ้างถึงใน ขวัญสุภา วงศ์บา 2544: 21) ดังนี้

1) ความพิการเกี่ยวกับการเคลื่อนไหว คือ ผู้ที่มีความบกพร่องทางร่างกาย อาจเป็น ส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือหลายส่วน หรือเป็นทั้งร่างกาย ทำให้เคลื่อนไหวไม่ปกติ เช่น แขนขาขาด โปลิโอ คอเอียง เท้าปุก เป็นต้น

2) ความพิการเกี่ยวกับการได้ยินเสียงและการพูด แบ่งเป็น 1) หูหนวกคือไม่สามารถได้ยินเสียงเลย หรือได้ยินน้อยมาก 2) หูตึงคือการได้ยินเสียงอยู่บ้างแต่ต้องเสียงดัง ๆ 3) คนหูพิการคือ คนนั้น ไม่ยอมส่งเสียง ไม่ได้ยินเสียงที่คนอื่นพูด และไม่เข้าใจที่พูดด้วย และพูดไม่ได้หรือพูดไม่เป็นภาษา

3) ความพิการเกี่ยวกับการมองเห็น คือ ตาบอดหมายถึงมองไม่เห็น หมายถึงมองเห็นได้บ้าง แต่มีปัญหาในการเรียนหนังสือ หรือช่วยเหลือตัวเองต้องใช้อุปกรณ์พิเศษช่วย

4) ความพิการเกี่ยวกับการเรียนรู้ และปัญญาอ่อน ได้แก่ ผู้ที่มีสติปัญญาดำกว่าเกณฑ์เฉลี่ย และมีปัญหาในการปรับพฤติกรรมอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งเกิดในช่วงอายุเด็กที่กำลังมีพัฒนาการ

5) ความพิการที่เกี่ยวกับจิตใจ และพฤติกรรมที่ผิดปกติ หมายถึง ผู้มีพฤติกรรมผิดปกติเนื่องจากมีปัญหาด้านอารมณ์และจิตใจ ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยตนเองเหมือนที่เคยเป็น หรือเหมือนคนอื่น ไม่ยอมพูดหรือพูดมากกว่าปกติหรือมีอาการโกรธง่าย ตื่นเต้นง่ายโดยไม่มีเหตุผล และ

6) ความพิการซ้ำซ้อน หรือหลายอย่างรวมกัน หมายถึง มีความพิการหลายอย่างอยู่ในคน ๆ เดียวกัน เช่น เกร็ง เคลื่อนไหวไม่ได้แล้วมีอาการปัญญาอ่อนและปัญหาการพูดรวมด้วย เป็นต้น

สำหรับทางด้านการศึกษา คณะอนุกรรมการคัดเลือกและจำแนกความพิการ เพื่อการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดให้คนพิการตามพระราชบัญญัติดังกล่าว รวมกลุ่ม ผู้มีความต้องการพิเศษในการได้รับการศึกษา โดยกำหนดคนที่มีความต้องการพิเศษไว้ 9 ประเภท ดังนี้ (<http://www.oppd.opp.go.th/EducationTheory.html> เข้าถึง 21 เมษายน 2549)

- 1) คนที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น
- 2) คนที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน
- 3) คนที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา
- 4) คนที่มีความบกพร่องทางร่างกาย หรือสุขภาพ
- 5) คนที่มีปัญหาทางการเรียนรู้
- 6) คนที่มีความบกพร่องทางการพูดและภาษา
- 7) คนที่มีปัญหาทางพฤติกรรม ทางอารมณ์ หรือเด็กสมาธิสั้น
- 8) คนออทิสติก
- 9) คนที่มีความพิการซ้ำซ้อน

ส่วนกิติยา รัตนกร (อ้างถึงใน ผงลักษณ์ โสคติรี 2542: 33) ได้แบ่งประเภทของ คนพิการออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) *ประเภทความพิการทางกาย (Physical Disability)* ในทางการแพทย์เรียกความพิการนี้ ว่า Functional Disability คือผู้ที่มีอวัยวะบางส่วนไม่ทำตามหน้าที่ ส่วนมากปรากฏให้เห็นชัดเจน ทางสรีระความพิการนี้ได้แก่ คนตาบอด หูหนวก หรือเป็นใบ้ พิการแขน ขา และลำตัว เป็นต้น

2) *ประเภทความพิการทางจิต (Mental Disability)* ความพิการนี้รวมถึงความ พิการทางสมองด้วย ความพิการทางจิตได้แก่ ความพิการทางสมองและปัญญา โรคลมชัก โรคจิต โรคประสาท

3) *ประเภทความพิการทางสังคม (Social Disability)* เป็นความพิการในลักษณะ ความเสียเปรียบ ความด้อยโอกาส การขาดโอกาสในด้านต่าง ๆ ของสังคม เช่น ด้านสภาพความ เป็นอยู่ (ขอทาน ผู้ยากไร้) ด้านพฤติกรรมที่สังคมไม่ยอมรับ (อันธพาล โสเภณี) สาเหตุส่วนใหญ่ ของผู้พิการทางสังคมจะมาจาก ปัญหาเศรษฐกิจ การอบรมเลี้ยงดู ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว การด้อยโอกาสทางการศึกษา เป็นต้น

และตามหลักของกฎกระทรวงฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2537) ตามพระราชบัญญัติฟื้นฟู สมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 ได้วินิจฉัย “คนพิการทางกายหรือการเคลื่อนไหว” ไว้ว่า จะต้องมีความผิดปกติหรือบกพร่องทางร่างกาย ที่เห็นได้ชัดเจน ซึ่งความผิดปกติหรือความบกพร่องนั้น มี 5 ระดับคือ (นิตดา หวานชัยสิทธิ์ 2543: 16)

ระดับที่ 1 ความผิดปกติหรือความบกพร่องของร่างกายที่ปรากฏให้เห็นชัดเจน แต่ยังสามารถประกอบกิจวัตรประจำวันได้

ระดับที่ 2 ความผิดปกติหรือความบกพร่องทางการเคลื่อนไหวลำตัว มือ แขน หรือ ขา แต่ยังสามารถประกอบกิจวัตรประจำวันได้

ระดับที่ 3 สูญเสียความสามารถในการเคลื่อนไหวลำตัว มือ แขน หรือขา ซึ่งจำเป็น ในการประกอบกิจวัตรประจำวัน น้อยกว่าครึ่งตัว (แขนหรือขาน้อยกว่า 2 ข้าง)

ระดับที่ 4 สูญเสียความสามารถในการเคลื่อนไหวลำตัว มือ แขน หรือขา ซึ่งจำเป็น ในการประกอบกิจวัตรประจำวันครึ่งตัว (แขนหรือขาเพียง 2 ข้าง)

ระดับที่ 5 สูญเสียความสามารถในการเคลื่อนไหวลำตัว มือ แขน หรือขา ซึ่งจำเป็น ในการประกอบกิจวัตรประจำวันมากกว่าครึ่งตัว (แขนหรือขามากกว่า 2 ข้าง)

1.4 สาเหตุของความพิการ

จากการศึกษาของคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญองค์การอนามัยโลก (World Health Organization = WHO) (อ้างถึงใน จันทรฉาย เข้มอยู่ 2548: 12) ได้จำแนกสาเหตุ และลักษณะความพิการ ในทางการแพทย์ ดังนี้

1.4.1 ความพิการมาแต่กำเนิด ซึ่งมีสาเหตุมาจาก

- 1) กรรมพันธุ์ เช่น ปัญญาอ่อน ประสาทหูพิการ ตาบอด สมอเงจริญซ่า ฯลฯ
- 2) สาเหตุที่ไม่ใช่กรรมพันธุ์ เช่น กินยาผิด ความผิดปกติจากการติดเชื้อ ระหว่างตั้งครรภ์ หรือระหว่างคลอด ทำให้เด็กเกิดมามีความผิดปกติทั้งทางร่างกาย จิตใจ พฤติกรรม สติปัญญา สมอเงพิการ ฯลฯ

1.4.2 โรคติดต่อทำให้เกิดความพิการได้หลายทาง เช่น โรคไขสันหลังอักเสบ ทำให้กล้ามเนื้อขาลีบ เป็นต้น

1.4.3 โรคที่ไม่ติดต่อ เช่น ปวดหลัง ปวดข้อ ความพิการจากกระดูก กล้ามเนื้อ เบาหวาน หู ตึง หูหนวก ตาบอด ลมชัก เป็นต้น

1.4.4 โรคจิตประเภทต่าง ๆ เช่น ซึมเศร้า ย้ำคิดย้ำทำ เป็นต้น

1.4.5 โรคพิษสุราเรื้อรัง และการติดยาเสพติดต่างๆ

1.4.6 เกิดจากภาวะสิ่งแวดล้อมและอุบัติเหตุต่าง ๆ ทั้งจากการสัญจรทางน้ำ ทางบก ทางอากาศ อุบัติเหตุจากการทำงาน หรือภัยสงคราม เป็นต้น

1.4.7 ภาวะโภชนาการ การขาดสารอาหารทั้งในระหว่างตั้งครรภ์ และการเลี้ยงดู ทำให้เกิดความพิการทั้งทางร่างกาย และสติปัญญา

1.4.8 สาเหตุอื่น ๆ เช่น การได้รับสารพิษ สารปรอท สารตะกั่ว การได้ยินเสียงดัง หรือเสียงอึกทึกเป็นประจำทำให้ประสาทหูพิการ การรักษาพยาบาลที่ไม่ถูกต้อง เช่น การกินยาผิด การใช้ยาผิด เป็นต้น

1.5 ผลกระทบของความพิการ

ปัญหาความพิการที่เกิดขึ้นนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อตัวผู้พิการและต่อครอบครัว ซึ่งพรทิพย์ จิตสม (2547: 14-15) ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบของความพิการไว้ดังนี้

1.5.1 ผลกระทบต่อตัวผู้พิการ

1) ผลกระทบเกี่ยวกับปัญหาทางด้านจิตใจของคนพิการ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ กล่าวคือ คนพิการที่มีรูปลักษณะผิดปกติจะรู้สึกอับอาย เก็บตัว ท้อแท้ รู้สึกว่าตนเองไร้ค่า มีการวาดมโนภาพและอยากเป็นอย่างที่ฝัน แต่เมื่อทำไม่ได้ก็ก่อให้เกิดอารมณ์วิปริตแปรปรวนมองโลกและผู้อื่นในแง่ร้าย ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง เมื่อสภาพร่างกายพิการก็ทำให้จิตใจไม่เป็นสุข มีผลทำให้เกิดปัญหาทางด้านสุขภาพจิตตามมา

2) ด้านคุณภาพชีวิต ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ร่างกายและจิตใจมีความสัมพันธ์กัน เมื่อคนพิการมีปัญหาทางด้านอารมณ์และจิตใจ ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการ เนื่องจากเกิดข้อจำกัดในการเรียนรู้ นอกจากนี้ยังมีผลกระทบในแง่การมีฐานะทางเศรษฐกิจและ

สังคม เนื่องจากความพิการทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจมีผลทำให้เกิดความด้อยโอกาสในการมีงานทำ และด้อยประสิทธิภาพในการทำงานด้วย

1.5.2 ผลกระทบต่อครอบครัวผู้พิการ

1) **ด้านอารมณ์และจิตใจ** สมาชิกในครอบครัวคนพิการจะมีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์และจิตใจในรูปแบบต่าง ๆ กัน คือเกิดความเครียดอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ โครงสร้างและกิจกรรมต่าง ๆ ในครอบครัวเกิดความกลัวตาย เกิดความไม่มั่นคงของครอบครัว เกิดความกังวลในเรื่องภาระเลี้ยงดู ค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษา และอายุบุคคลอื่นและสังคมรอบข้าง เนื่องจากถูกรังเกียจ ถูกเยาะเย้ย

2) **ด้านสัมพันธภาพระหว่างบุคคลในครอบครัว** ก็มีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากบุคคลพิการไม่สามารถปฏิบัติภาระหน้าที่ตามสถานภาพบทบาทในครอบครัวได้ ทำให้สัมพันธภาพระหว่างกันบกพร่องไปบางรายถึงกับต้องหย่าร้าง ครอบครัวแตกแยก เช่น สัมพันธภาพระหว่างสามีภรรยา บิดา มารดา และบุตร

3) **ด้านฐานะเศรษฐกิจของครอบครัว** โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าคนพิการเป็นหัวหน้าครอบครัว หรือเป็นกำลังในการหารายได้ให้กับครอบครัว เมื่อไม่สามารถประกอบอาชีพแบบเดิมได้หรือไม่มีอาชีพ ย่อมทำให้ครอบครัวมีรายได้ลดลงหรือไม่มีรายได้ ครอบครัวต้องประสบปัญหาเศรษฐกิจ ในที่สุดครอบครัวก็ตกอยู่ในปัญหาภาวะหนี้สิน อันยากแก่การฟื้นฟูสภาพครอบครัวให้ดีขึ้น

1.6 การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ (Rehabilitation)

พระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 มาตรา 4 ได้ให้นิยามคำว่า การฟื้นฟูสมรรถภาพ หมายถึง การเสริมสร้างสมรรถภาพ หรือการเสริมสร้างความสามารถของคนพิการให้มีสภาพที่ดีขึ้น ทั้งนี้โดยอาศัยวิธีการทางการแพทย์ ทางการศึกษา ทางสังคม และการฝึกอาชีพ เพื่อให้คนพิการมีโอกาสทำงานหรือดำรงชีวิตในสังคมพหุวัฒนธรรมคนปกติ (<http://www.tddf.or.th/dotation05.html> เข้าถึงเมื่อ 30 กันยายน 2549) สอดคล้องกับ เกสร์ พันธุ์ (2543: 12) ที่ได้ให้ความหมายการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ไว้ว่า หมายถึง การบริการที่จัดขึ้นให้แก่คนพิการทั้งทางด้านการแพทย์ การศึกษา ด้านอาชีพ และสังคม เพื่อให้คนพิการใช้ศักยภาพที่มีอยู่ ให้สามารถช่วยเหลือตนเองใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข

ส่วนองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labor Organization = ILO) (อ้างถึงใน สุรภา กษานติกุล 2542: 18) ได้ให้คำนิยามคำว่า การฟื้นฟูสมรรถภาพเป็น 2 ลักษณะคือ

1) **การฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์** ได้แก่ การใช้มาตรการทางการแพทย์ทุกอย่าง เพื่อให้คนพิการคืนสู่สภาพปกติโดยเร็วที่สุด มาตรการเหล่านี้ส่วนใหญ่อยู่ในสาขา ทางกายภาพ

(Physical medicine) และนำมาเป็นเครื่องช่วยในการบำบัดรักษา โดยทางยา หรือการผ่าตัดที่แพทย์เป็นผู้ดำเนินการ

2) การฟื้นฟูสมรรถภาพในแง่สังคมสงเคราะห์ คือการปรับสภาพคนพิการให้กลับคืนสู่การใช้ประโยชน์ทางร่างกาย จิตใจ สังคม ทางเศรษฐกิจ การการอาชีพอย่างสมบูรณ์เท่าที่จะทำได้ เช่น ถ้าเป็นการสูญเสียอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็จะต้องให้คนพิการนั้นฝึกใช้ อวัยวะหรือความสามารถอื่น ในการปฏิบัติแทนความสามารถเดิมที่สูญเสียไป

สำหรับการบริการฟื้นฟูสมรรถภาพที่จัดให้คนพิการตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 สรุปได้ดังนี้ (อ้างถึงใน ขนินฐา เทวินทรภักดี 2540: 20-23)

1) บริการฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์ (Medical rehabilitation) หมายถึงการฟื้นฟูสมรรถภาพด้วยวิธีการแพทย์ รวมถึงการจัดหากายอุปกรณ์เสริม ขาเทียม หรือเครื่องช่วยความพิการตามความเหมาะสม หากต้องพักในสถานพยาบาลเพื่อรับการฟื้นฟูสมรรถภาพ ก็ให้ได้รับการบริการห้องพัก อาหาร โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยการฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์ ค่าใช้จ่ายในการให้บริการและค่าอุปกรณ์เสริมและเทียมสำหรับคนพิการ

2) บริการฟื้นฟูสมรรถภาพด้านการศึกษา (Education rehabilitation) หมายถึง การได้รับบริการด้านการศึกษาที่เหมาะสมกับสภาพความพิการในทุกระดับการศึกษา และประเภทการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาพิเศษ การเรียนร่วม อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา รวมถึงการได้รับความช่วยเหลือด้านสื่อและเทคโนโลยีการศึกษาอย่างเหมาะสม การจัดบริการด้านการศึกษาอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัย โดยมีได้มีการออกกฎกระทรวงเนื่องจากมีพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษา เฉพาะด้านที่ควบคุมการศึกษาทุกประเภทแล้ว

3) บริการด้านการฟื้นฟูสมรรถภาพด้านอาชีพ (Vocation rehabilitation) หมายถึง การได้รับการฝึกอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพความพิการ การจัดหางาน และการจ้างงานตามอัตราส่วนในสถานประกอบการเอกชนตามกฎหมายกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เรื่องการจ้างคนพิการ รวมถึงมีการส่งเสริมให้มีการประกอบอาชีพอิสระ โดยสามารถกู้เงินทุนประกอบอาชีพได้จากเงินกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

4) บริการด้านการฟื้นฟูสมรรถภาพทางสังคม (Social rehabilitation) หมายถึง การจัดอำนวยความสะดวกให้คนพิการในด้านอาคาร สถานที่ และบริการสาธารณะต่าง ๆ ซึ่งพระราชบัญญัติให้มีกำหนดออกกฎกระทรวง ในเรื่องการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการตลอดจนการดูแลด้านสวัสดิการสังคมอย่างเหมาะสมรวมทั้งการจัดบริการด้านต่าง ๆ เพื่อเตรียมหรือส่งเสริมให้คนพิการสามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม และได้รับการ

คุ้มครองสิทธิและโอกาสที่เท่าเทียมกับประชาชนทั่วไป การให้บริการด้านการฟื้นฟูสมรรถภาพทางสังคมนี้ หน่วยงานหลักที่รับผิดชอบคือ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมที่จะต้องดำเนินการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

และคนพิการที่ได้รับการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 จะได้รับการส่งเสริมการพัฒนาและการฟื้นฟูสมรรถภาพในด้านต่าง ๆ ดังนี้ (<http://www.nect.or.th/org/info/law.htm> เข้าถึงเมื่อ 24 เมษายน 2549)

1) ได้รับการบริการฟื้นฟูสมรรถภาพ โดยวิธีการแพทย์และค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล ค่าอุปกรณ์ เพื่อปรับสภาพทางร่างกาย ทางสติปัญญา หรือทางจิตใจหรือเสริมสร้างสมรรถภาพให้ดีขึ้นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

2) ได้รับการศึกษาตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาระดับมัธยมศึกษา หรือการศึกษาระดับอาชีวศึกษา หรืออุดมศึกษา ตามแผนการศึกษาแห่งชาติตามความเหมาะสม

3) ได้รับคำแนะนำชี้แจงและปรึกษาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ และการฝึกอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพของร่างกาย และสมรรถภาพที่มีอยู่เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพได้

4) ได้รับการยอมรับและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม และสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับคนพิการ

5) ได้รับการบริการจากรัฐในการเป็นคดีความ และการติดต่อกับทางราชการ ในการจัดตั้งกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ในสำนักงานคณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการเพื่อเป็นทุนหมุนเวียนใช้จ่ายเกี่ยวกับ การดำเนินงาน และส่งเสริมช่วยเหลือคนพิการและสนับสนุนสถาบันบริการด้านการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ทางกายภาพ การแพทย์ การศึกษา ทางสังคม และการฝึกอาชีพ ตลอดจนศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับคนพิการ

จากความหมายการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการข้างต้นนั้น สรุปได้ว่า การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ เป็นการเสริมสร้างสมรรถภาพทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม อารมณ์ และสติปัญญา ให้กับคนพิการในส่วนที่ขาดหายไป โดยวิธีการแพทย์ ทางการศึกษา ทางสังคม และการฝึกอาชีพ เพื่อให้คนพิการสามารถมีชีวิตอยู่ในสังคมได้โดยไม่เป็นภาระของสังคม แต่กลับช่วยพัฒนาครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

1.7 สิทธิของคนพิการ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับที่ 16 (พุทธศักราช 2540) มาตราที่ 30 บัญญัติว่า บุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมาย และได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชาย และหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล เพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล

ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2540:10-11)

เมื่อกล่าวถึงสิทธิเสรีภาพความเท่าเทียมกัน ผู้พิพากษามีสิทธิอย่างเสมอภาคกับคนทั่วไป ตามที่กฎหมายกำหนดไว้ต่าง ๆ ดังนี้ (<http://www.tddf.or.th/library/ฟื้นฟูปัจจุบัน.doc> เข้าถึงเมื่อ 26 เมษายน 2549) (1) สิทธิในการเป็นพลเมือง (2) สิทธิในการได้รับบริการตามความต้องการพิเศษ (3) สิทธิทางกฎหมาย และ (4) เสรีภาพขั้นพื้นฐาน

1.7.1 สิทธิมนุษยชนในการเป็นพลเมือง ซึ่งประกอบด้วย

1) สิทธิความเท่าเทียม ได้แก่

(1) สิทธิเพื่อการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ เช่น (1) ปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้า และยา (2) การปฏิบัติกิจวัตรประจำวันรวมถึงมีคนช่วยเหลือ (3) เศรษฐกิจ นโยบายประกันรายได้ ประกันสังคม ประกันอุบัติเหตุ (4) สังคม โดยเป็นสมาชิกครอบครัว มีเกียรติภูมิ/ศักดิ์ศรี ได้ร่วมกิจกรรม และแสดงความคิดเห็น (5) ศาสนา เช่น การบวช (6) วัฒนธรรม เช่น การใช้ภาษามือ อักษรเบรลล์ และ (7) การดำรงพันธุ์ เช่น แต่งงาน มีลูก เป็นต้น

(2) สิทธิด้านบริการสุขภาพ เช่น (1) การรักษาพยาบาล ทั้งการเลือกการรักษา และการปฏิเสธการรักษา (2) บริการช่วยเหลือระยะแรกเริ่ม (3) ฟื้นฟูสมรรถภาพ (4) เครื่องช่วยความพิการ (5) กายอุปกรณ์ (6) นันทนาการ (7) กีฬา (8) บริการสนับสนุน (9) สร้างเสริมสุขภาพ (10) แนะนำสุขภาพจิต (11) ป้องกันความพิการ เป็นต้น

(3) สิทธิด้านการศึกษา เช่น (1) เข้าศึกษา (2) เครื่องอำนวยความสะดวก (3) สื่อ (4) บริการต่าง ๆ (5) ความช่วยเหลือ (6) มาตรฐานปกติ (7) การปรับหลักสูตร และ (8) ครู เป็นต้น

(4) สิทธิด้านการประกอบอาชีพ เช่น (1) การฝึกงาน (2) การจ้างงาน รวมทั้งการจัดตั้งอำนวยความสะดวก ค่าจ้างที่เท่าเทียม และสิทธิรับราชการ (3) การพัฒนาอาชีพ และ (4) การช่วยครอบครัว เป็นต้น

2) เสรีภาพในการรวมกลุ่ม เช่น (1) การตั้งองค์กรช่วยเหลือตนเอง (2) แสดงความเห็นของกลุ่ม (3) การสนับสนุนจากรัฐบาล (4) การสนับสนุนจากผู้มีส่วนได้เสีย (5) ประสานงาน (6) สร้างความเข้มแข็ง (7) ความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ (8) ความร่วมมือด้านวิชาการ (9) ความร่วมมือภายในประเทศ (10) ความร่วมมือระดับภูมิภาค และ (11) ความร่วมมือระหว่างประเทศ เป็นต้น

3) สิทธิทางการเมือง เช่น (1) เลือกลงเลือกตั้ง โดยเฉพาะการมีสิ่งอำนวยความสะดวก และสิทธิในการลงคะแนนลับ (2) สมัครรับเลือกตั้ง (3) ร่วมพรรคการเมือง (4) แสดงความคิดเห็น (5) มีส่วนร่วมออกกฎหมาย และ (6) กำหนดนโยบายและแผน เป็นต้น

4) สิทธิในการเข้าถึง หรือใช้บริการที่เป็นสากล และทุกคนใช้ร่วมกันได้ เช่น (1) สภาพแวดล้อม (2) อาคาร (3) บริการขนส่งสาธารณะที่มีความปลอดภัย และส่งเสริมการเป็นอิสระ (4) การเคลื่อนไหว/การเดินทาง (5) สารสนเทศ และ (6) การสื่อสาร เป็นต้น

5) สิทธิในการใช้เทคโนโลยี เช่น (1) สารสนเทศ (2) การสื่อสาร โดยเฉพาะการใช้ภาษามือ และอักษรเบรลล์

1.7.2 สิทธิในการได้รับบริการตามความต้องการจำเป็นพิเศษ อันเนื่องมาจาก

(1) ความบกพร่องทางการเห็น (2) ความบกพร่องทางการได้ยิน (3) ความบกพร่องทางการเคลื่อนไหว (4) ความบกพร่องทางการสื่อสาร (5) ความบกพร่องทางสภาพจิต (6) ความบกพร่องทางอารมณ์ (7) ความบกพร่องทางพฤติกรรม (8) ความบกพร่องทางสติปัญญา และ (9) ความบกพร่องทางการเรียนรู้

1.7.3 สิทธิทางกฎหมาย เช่น (1) เป็นบุคคลตามกฎหมาย โดยมีภาระเกิด ตั้งชื่อ และทำบัตรประชาชน (2) ทำนิติกรรม (3) การคุ้มครองทางคดีอาญา

1.7.4 เสรีภาพพื้นฐาน เช่น (1) เลือกที่อยู่ได้ (2) ดำรงชีวิตอิสระ และตัดสินใจด้วยตนเอง

1.8 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคนพิการ

กฎกระทรวงฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2537) แห่งพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 มาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 บัญญัติว่า คนพิการ หมายถึง คนที่มีความผิดปกติหรือความบกพร่องทางร่างกาย ทางสติปัญญา หรือทางจิตใจ ตามประเภทและหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง และมาตรา 6 (6) และมาตรา 14 วรรคสามแห่งพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 ว่าด้วยระเบียบการจดทะเบียนคนพิการ ในเขตกรุงเทพมหานคร ให้หัวหน้าสำนักงานคณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการเป็นนายทะเบียน ในส่วนภูมิภาค ให้กรมประชาสงเคราะห์จังหวัดเป็นนายทะเบียน โดยคนพิการสามารถขอจดทะเบียนได้ที่สำนักงานทะเบียนกลางสำหรับคนพิการกรมประชาสงเคราะห์ หรือที่ประชาสงเคราะห์จังหวัดที่คนพิการนั้นมีภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ ซึ่งการขอจดทะเบียนต้องมีหลักฐานดังต่อไปนี้ (<http://nectec.or.th/org/tab/info/law4.htm> เข้าถึงเมื่อ 7 พฤษภาคม 2549)

1.8.1 บัตรประจำตัวประชาชน หรือบัตรข้าราชการ หรือบัตรประจำตัวคนต่างด้าว หรือเอกสารที่ทางราชการออกให้ (ถ้ามี)

1.8.2 ทะเบียนบ้านฉบับจริง พร้อมถ่ายสำเนาเอกสาร 1 ชุด

1.8.3 ภาพถ่ายขนาด 1 นิ้ว จำนวน 2 รูป

1.8.4 เอกสารรับรองความพิการโดยแพทย์ของโรงพยาบาลของทางราชการและโรงพยาบาลอื่นที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด

สิทธิของคนพิการที่จดทะเบียนที่จดทะเบียนแล้ว ได้รับสิทธิประโยชน์ในการสงเคราะห์ การพัฒนาและฟื้นฟูสมรรถภาพดังนี้

1) ด้านการรักษาพยาบาล

- (1) การตรวจวินิจฉัยการตรวจทางห้องปฏิบัติการและการตรวจพิเศษด้วยวิธีอื่น
- (2) การให้ยา
- (3) การให้คำปรึกษา
- (4) การบำบัดรักษา
- (5) อื่น ๆ

2) ด้านการพัฒนา

- (1) การศึกษา
- (2) การฝึกอาชีพและแนะนำการฝึกอาชีพ รวมถึง การดำเนินงานด้านกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ เพื่อให้คนพิการได้กู้ยืมไปประกอบอาชีพ ซึ่งสามารถกู้ได้ 20000-30000 บาท หรือแล้วแต่ความเหมาะสม ไม่มีอัตราดอกเบี้ย และต้องชำระคืนภายใน 50 เดือน (http://home.dsd.go.th/womenskillnet/H_Finance/F_Organization/D_public.htm เข้าถึงเมื่อ 27 กุมภาพันธ์ 2549)
- (3) การสังคมสงเคราะห์
- (4) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม
- (5) อื่น ๆ

3) ด้านการฟื้นฟูสมรรถภาพ

- (1) การพยาบาลเวชกรรมฟื้นฟู
- (2) การฟื้นฟูสมรรถภาพทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย
- (3) การให้อุปกรณ์ หรือเครื่องช่วยคนพิการในการฟื้นฟูสมรรถภาพ
- (4) การเสริมสร้างสมรรถภาพหรือการเสริมสร้างความสามารถของคนพิการ
- (5) อื่น ๆ

4) สิทธิประโยชน์อื่นๆ เช่น

- (1) ค่าทุนความในหน่วยงานของรัฐและองค์กรเอกชน
- (2) ค่าจ้างล่ามภาษามือ
- (3) ค่าจัดสัมมนาโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อคนพิการ

โดยสรุปแล้ว คนพิการที่จดทะเบียนคนพิการตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 สิทธิประโยชน์ที่ได้รับคือ การบริการทางการแพทย์ การบริการทางการศึกษา การบริการทางด้านอาชีพ และการบริการทางสังคม

กรณีเกี่ยวกับการกำหนดอัตราส่วนของลูกจ้างซึ่งเป็นคนพิการที่นายจ้างหรือสถานประกอบการเอกชนจะต้องรับเข้าทำงาน และกำหนดอัตราเงินที่นายจ้างหรือสถานประกอบการเอกชนจะต้องส่งเข้ากองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ

อาศัยอำนาจตามมาตรา 17 และมาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 รัฐมนตรีกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมได้ออกกฎกระทรวงไว้ ดังนี้ (<http://nectec.or.th/org/tab/info/law1.htm> เข้าถึงเมื่อ 7 พฤษภาคม 2549)

1) สถานประกอบการของเอกชนใดมีลูกจ้างตั้งแต่ 200 คนขึ้นไป นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการนั้นต้องรับคนพิการที่สามารถทำงานได้ในอัตราลูกจ้างทั้งหมดไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งใดจำนวนทุก 200 คน ต่อคนพิการ 1 คน และเศษของ 200 คน ถ้าเกิน 100 คนต้องรับคนพิการเพิ่มอีก 1 คน ทั้งนี้เว้นแต่สถานประกอบการนั้นไม่มีตำแหน่งที่มีลักษณะของงานที่คนพิการสามารถทำได้และได้แจ้งให้กรมประชาสงเคราะห์ทราบ และกรมประชาสงเคราะห์เห็นชอบด้วยแล้ว

2) กรณีที่นายจ้างหรือสถานประกอบการใด ไม่ประสงค์ที่จะรับคนพิการเข้าทำงานให้นายจ้างหรือสถานประกอบการนั้น ส่งเงินเข้ากองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการเป็นรายปี ปีละครั้งหนึ่ง ของอัตราค่าจ้างขั้นต่ำที่ใช้บังคับในท้องที่ที่สถานประกอบการนั้นตั้งอยู่ คูณด้วย 365 และคูณด้วย จำนวนคนพิการที่ไม่ประสงค์รับเข้าทำงาน

นอกจากพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 แล้วยังมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องอื่นอีก ดังนี้ (<http://www.oppd.opp.go.th/low.html> เข้าถึงเมื่อ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2549)

1) กฎกระทรวงฉบับที่ 4 (2542) ออกตามความใน พ.ร.บ.การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 และระเบียบคณะกรรมการ และระเบียบคณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ว่าด้วยมาตรฐานอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกโดยตรงแก่คนพิการ พ.ศ. 2544

2) ประกาศสำนักส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์ เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ เรื่องการลดขั้นตอนและระยะเวลาให้บริการงานฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ

3) ระเบียบคณะกรรมการบริหารกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ว่าด้วยหลักเกณฑ์การให้เงินอุดหนุนแก่องค์กรที่ดำเนินงานฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2548

4) ระเบียบคณะกรรมการบริหารกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขการให้กู้ยืมเงินกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2542

5) กฎกระทรวงกำหนดสิ่งอำนวยความสะดวกในอาคารสำหรับคนพิการ หรือทุพพลภาพ และชรา พ.ศ. 2548

6) ระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการจ่ายเงินสงเคราะห์เพื่อการยังชีพขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2548

7) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 กำหนดสิทธิทางการศึกษาของ คนพิการไว้หลายมาตรา โดยเน้นให้มีการจัดบริการช่วยเหลือระยะแรกเริ่ม จัดสื่อสิ่งอำนวยความสะดวก บริการ และความช่วยเหลืออื่นใดทางการศึกษาตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

1.9 ทฤษฎีเกี่ยวกับความพิการ

สิรินาถ บุญเกียรติ (สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2543: 4-5) ได้รวบรวมทฤษฎีเกี่ยวกับความพิการไว้ 2 ทฤษฎีคือ

1.9.1 ทฤษฎี *Body-Image* เป็นทฤษฎีที่ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในมโนภาพ ของรูปร่างของคน คือ เมื่อร่างกายส่วนหนึ่งส่วนใดสูญเสียไป เช่น สูญเสียในหน้าที่ของอวัยวะ การมีมโนภาพที่เปลี่ยนไปนี้ ย่อมมีผลกระทบต่อผู้ที่พิการตั้งแต่วัยเด็กเพราะมักมีมโนภาพหรืออยู่กับเหตุการณ์ในอดีตยากที่จะเกิดความสมบูรณ์ทางจิตใจได้เท่าที่ควร

1.9.2 ทฤษฎี *Inferiority-Complex* เป็นทฤษฎีที่ศึกษาเกี่ยวกับความรู้สึกอย่างหนึ่ง ที่เกิดขึ้น โดยคิดว่าตนเองด้อยกว่าหรือหย่อนสมรรถภาพกว่าคนอื่น โดยพบว่า ความผิดปกติของ อวัยวะในร่างกายที่เป็นต้นเหตุให้เกิดความแปรปรวนทางจิตใจ ทำให้เกิดเป็นปมด้อยเพราะมีการ เปรียบเทียบกับผู้อื่น และต้องหาทางแก้ไขเพื่อชดเชยและข่มปมด้อยที่มีอยู่

2. ครอบครัว (Family)

2.1 ความหมายของครอบครัว

จากการศึกษาความหมายคำว่า ครอบครัว ทั้งในประเทศไทยเอง และในต่างประเทศ ผู้รู้ทั้งหลายได้ให้ความหมายไว้มากมาย ทั้งที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน และมีความหมายแตกต่างกัน ตามความรู้ ลักษณะทางสังคม กาลเวลา ประสบการณ์ ความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

ความหมายของคำว่า ครอบครัว ในทางชีววิทยา กฎหมาย เศรษฐกิจ และสังคม ได้ให้คำนิยามไว้แตกต่างกัน ดังนี้

ในด้านชีววิทยา ครอบครัว หมายถึง กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันทางสายโลหิต เช่น พ่อ แม่มีลูก ลูกเกิดจากสุจิของพ่อ ผสมกับ ไข่สุกของแม่ ฉะนั้นพ่อ แม่จึงมีความสัมพันธ์กับ ลูกทางสายโลหิต แต่ในด้านกฎหมายนั้น ครอบครัว หมายถึง การที่ชายหญิงใช้ชีวิตคู่ร่วมกันฉันท์สามีภรรยา และมีการจดทะเบียนสมรสกันตามกฎหมาย และมีลูก บุคคลเหล่านี้เป็นครอบครัว เดียวกันตามกฎหมาย พ่อ แม่ และลูกมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อกันตามกฎหมาย ลูกมีสิทธิได้รับมรดก จากพ่อแม่ ถ้าไม่มีลูก บุคคลผู้สืบสายโลหิตขึ้นไปหรือลงมาโดยตรง หรือบุคคลที่จดทะเบียนบุตร บุญธรรม ก็นับว่าเป็นครอบครัวเดียวกันตามกฎหมาย ส่วนในด้านเศรษฐกิจ ครอบครัว หมายถึง บุคคลที่ใช้จ่ายร่วมกัน จากเงินงบประมาณเดียวกัน แม้บุคคลที่ทำการสมรสแล้วแยกบ้านไปอยู่

ต่างหาก แต่มีพันธะทางศีลธรรมที่จะต้องเลี้ยงน่อง คือส่งเสียให้เงินน้องเรียน เช่นนี้นับว่าใช้จ่ายจากงบเดียวกัน และในด้านสังคมนั้น ครอบครัว หมายถึง กลุ่มคนที่รวมกันอยู่ในบ้านเดียวกัน อาจเกี่ยวหรือไม่เกี่ยวข้องกันทางสายโลหิตหรือทางกฎหมาย แต่มีปฏิสัมพันธ์กัน ให้ความรักและความเอาใจใส่ต่อกัน มีความปรารถนาดีต่อกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอาจจะแน่นแฟ้น หรือไม่กระชับ สั่นคลอนหรือร้าวราน แต่ยังไม่แตกแยกก็ยังไม่นับเป็นครอบครัวอยู่ (คณัย กล่าวแล้ว 2545: 11-12)

นอกจากนี้คณะอนุกรรมการด้านครอบครัว คณะส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) ยังได้ให้คำนิยามของคำว่า ครอบครัว ว่าหมายถึง กลุ่มคนที่มีความผูกพันทางอารมณ์และจิตใจในการดำเนินชีวิตร่วมกัน รวมทั้งการพึ่งพิงกันทางสังคมและเศรษฐกิจ มีความสัมพันธ์กันทางกฎหมายและทางสายโลหิต และบางครอบครัวอาจมีลักษณะยกเว้นบางประการ (ศรีสว่าง พ่วงศ์แพทย์ (ศรีสังคา) 2540 : 8) ส่วนวารีนานาสกุล (2545 :1) ได้ให้คำนิยามของคำว่า ครอบครัว ว่าหมายถึง การที่บุคคลตั้งแต่หนึ่งคนขึ้นไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีสิทธิและหน้าที่ต่อกัน ครอบครัวเป็นส่วนที่เล็กที่สุด และสำคัญที่สุดของสังคม ยังมีนักวิชาการหลายคนที่ได้ให้คำนิยามของคำว่า ครอบครัว เช่น

ศรีทัพบิม พานิชพันธ์ (http://www.judiciary.go.th/jti/research/detail/suwat_1.doc เข้าถึงเมื่อ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2549) ได้ให้ความหมายของครอบครัวว่า หมายถึง บุคคลที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด โดยปกติแล้วจะอยู่ร่วมกัน มีความสุข และมีความทุกข์ร่วมกัน และอาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน โดยทั่ว ๆ ไปครอบครัวจะประกอบไปด้วย บิดา มารดา บุตร ซึ่งเป็นแกนของครอบครัว แต่อาจจะกินความไปถึง ผู้อยู่ร่วมโดยฐานะใดก็ตาม เช่น ญาติ คนรับใช้ หรือคนอาศัยในบ้าน เป็นต้น สุพัตรา สุภาพ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับครอบครัวว่า ครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุด และเป็นสถาบันที่มีความคงทนที่สุด สถาบันครอบครัวจะปรากฏอยู่ในทุกสังคมของมนุษย์ ครอบครัวเป็นสังคมกลุ่มแรกที่จะต้องเผชิญตั้งแต่แรกเกิด เติบโตในครอบครัว ครอบครัวจะให้ตำแหน่ง ชื่อ สกุล ซึ่งเป็นเครื่องบอกสถานภาพและบทบาทในสังคม ตลอดจนกำหนดสิทธิหน้าที่ที่สมาชิกมีต่อกัน และต่อสังคม ครอบครัวไม่ใช่กลุ่มทางชีววิทยาเท่านั้น แต่ยังเป็นสถาบันแห่งแรกที่มีความสำคัญต่อสังคม (อ้างถึงใน กิติมา วิศวพลานนท์ 2543 : 1) และเสนอ อินทรสุขศรี (http://www.judiciary.go.th/jti/research/detail/suwat_1.doc เข้าถึงเมื่อ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2549) ได้ให้นิยามความหมายของครอบครัวว่า ครอบครัว หมายถึง พ่อ แม่ ลูก และผู้ที่อาศัยร่วมอยู่ด้วย แต่ที่สำคัญของการอยู่ร่วมกันคือ พ่อ แม่ ลูก และครอบครัวที่คั่น เสนอ กล่าวว่า (<http://weblog.manager.co.th/publichome/putawan> เข้าถึง 23 พฤษภาคม 2549) เหมือนจุด 3 จุด พ่ออยู่จุดหนึ่ง แม่อยู่จุดหนึ่ง ลูกอยู่จุดหนึ่ง เมื่อขีดโยงเส้นเข้ามาบรรจบกันในแต่ละจุด จะเห็นได้ว่ามีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม และสามเหลี่ยมนี้จะประกอบกันขึ้นได้และคั่นนั้นจะต้องยึดเหนี่ยวกันอยู่ได้ด้วยความสำคัญอย่างหนึ่ง นั่นก็คือ ความรัก และความรักก็ประกอบด้วยมุมสามมุมเช่นเดียวกัน คือความเสนาหา (passion)

ตัวเร้าให้เกิดแรงดึงดูดใจ หลงใหล นำไปสู่ความใกล้ชิด ความสนิทสนม (intimacy) ประสบการณ์อันอบอุ่นใจ เอื้ออาทร เห็นใจ และแบ่งปัน ความผูกพัน (commitment) ความต้องการที่จะรักษาความสัมพันธ์นั้นไว้ให้เห็นยวแน่แนกเกิดขึ้นระหว่างคนสองคน

ส่วนจอห์น ซี มาซิโอนิส (John C. Macionis) (อ้างถึงใน จีรันนัท พุ่มเทียง 2547: 14) กล่าวว่าครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่ง ที่ดำรงอยู่ในทุกสังคม และเป็นสถาบันที่ประกอบด้วยปัจเจกบุคคลจำนวนหนึ่งที่มาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ร่วมมือกันในการทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูเด็ก ๆ ซึ่งสถาบันทางสังคมนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐาน ของความเป็นเครือญาติที่มีความผูกพันกันทางสายโลหิต โดยการแต่งงานหรือโดยการรับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว สอดคล้องกับ เจมส์ เอ็ม เฮนสลิน (Jame M.Henslin 1997:429) ได้ให้ความหมายของครอบครัวว่า ครอบครัวคือกลุ่มของบุคคลที่ประกอบด้วยคนสองคน หรือมากกว่าสองคน โดยที่บุคคลเหล่านั้นอาจจะมีความสัมพันธ์กันโดยสายโลหิต หรือโดยการสมรส หรือโดยการรับเข้ามาเลี้ยงดูและอยู่ด้วยกัน

และ Jean Car bonnier (อ้างถึงใน วารี นาสกุล 2545:1) กล่าวว่า ครอบครัว มีความหมาย 3 ประการคือ

1) *ครอบครัวที่ถูกต้องตามกฎหมาย (La famille legittme)* หมายถึงการอยู่ร่วมกันของบุคคลที่มีเพศต่างกัน โดยการสมรสที่ชอบด้วยกฎหมาย

2) *ครอบครัวตามธรรมชาติ (La famille naturelle)* หมายถึงการอยู่ร่วมกันของบุคคลต่างเพศโดยไม่มีสมรส โดยถูกต้องตามกฎหมาย

3) *ครอบครัวบุญธรรม (La famille adoptive)* หมายถึงครอบครัวที่เกิดขึ้นตามกฎหมาย หรือโดยอำนาจแห่งกฎหมาย

การให้คำนิยามคำว่า ครอบครัว มีทั้งความแตกต่างกัน และความคล้ายคลึงกัน แต่โดยสรุปแล้วครอบครัวหมายถึง กลุ่มคนที่ประกอบด้วยพ่อ แม่ และลูก หรือบุคคลอื่นที่เป็นเครือญาติ หรือผูกพันกัน โดยกฎหมาย ซึ่งคนเหล่านี้มีความผูกพันกันทางด้านอารมณ์และจิตใจ มีการถ่ายทอด และรักษาวัฒนธรรม มีการพึ่งพิงกันทางด้านเศรษฐกิจ ไปมาหาสู่กัน อาศัยอยู่ในบ้านหรือบริเวณเดียวกัน แต่แกนของครอบครัวคือ พ่อ แม่ และลูก

2.2 บทบาท และหน้าที่ของครอบครัว

บทบาทหน้าที่ของครอบครัวในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคม สถาบันหนึ่ง จึงมุ่งตอบสนองการดำรงอยู่ของสังคมเป็นสำคัญ หน้าที่พื้นฐานของครอบครัวได้แก่ สร้างสมาชิกใหม่ บำบัดความต้องการทางเพศ เลี้ยงดูผู้เยาว์ให้เติบโตขึ้นในสังคม ให้การอบรมสั่งสอนแก่เด็ก ให้รู้จักระเบียบของสังคม กำหนดสถานภาพ ให้ความรักและความอบอุ่น ผลิตและกระจายสินค้าและบริการ และรักษาแรงจูงใจในการดำเนินชีวิต นักวิชาการหลายคนได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับหน้าที่ของครอบครัวไว้ดังนี้

เสรี วงษ์มณฑา (2542: 157-158) กล่าวว่า ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมแรกที่มีอิทธิพลต่อบุคคล และครอบครัว นั้นหมายถึงพ่อ และแม่ทำหน้าที่เป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอน ในขณะที่เด็กยังมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับลูกๆ และเห็นว่าครอบครัวเป็นตัวกำหนดค่านิยมพื้นฐาน และกำหนดพฤติกรรมอันเป็นนิสัยส่วนบุคคลของสมาชิกในครอบครัว ดังนั้นจึงได้สรุปหน้าที่พื้นฐานของครอบครัวไว้ 4 ประการด้วยกันคือ

- 1) หน้าที่ในการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวให้กินดีอยู่ดี
- 2) หน้าที่สร้างขวัญ กำลังใจ คือการแก้ไขปัญหา การดูแลให้ความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัว
- 3) หน้าที่วางรูปแบบการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม และ
- 4) หน้าที่สร้างให้เกิดกระบวนการทางสังคม การขัดเกลาของสมาชิกในครอบครัว เพื่อเตรียมตัวให้สมาชิกเข้าสู่สังคม

นอกจากนี้ โสภา ซปีลมันน์ และคณะ (อ้างถึงใน เกสร พันธุ 2543: 20 - 21) ยังได้รวบรวมหน้าที่ของครอบครัวไว้ 10 ประการด้วยกัน คือ

- 1) ให้กำเนิดทายาท เพื่อสืบสกุลวงศ์ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความต้องการทางเพศของสามี ภรรยาด้วย หรือเป็นแหล่งสร้างสรรค์สมาชิกใหม่
- 2) ส่งเสริมความเจริญให้แก่ลูก ๆ หรือผู้ที่อยู่ในอุปการะ ด้วยการเลี้ยงดู อย่างถูกต้องดีงาม
- 3) ให้การอบรมสั่งสอนผู้อยู่ในความอุปการะ ให้รู้มารยาท ระเบียบสังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนการรู้จักใช้เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ
- 4) ให้ความรักความอบอุ่น ตลอดจนความมั่นคงปลอดภัยแก่สมาชิกในครอบครัว
- 5) ให้เสรีภาพแก่สมาชิกของครอบครัวตามขอบเขต
- 6) สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของครอบครัวทั้งทางเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ
- 7) ปลูกฝังนิสัยที่ดีงาม โดยการให้รู้จักการอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่นในสังคมอย่างมีความสุข และยังเป็นแหล่งหล่อหลอมให้สมาชิกในครอบครัว ดำรงอยู่ในสังคม ได้ด้วยดี
- 8) สร้างอุดมคติ และแรงจูงใจ ให้กับทายาทของครอบครัว ด้วยการทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี ทำงานต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ ยกฐานะหรือตำแหน่งให้สูงขึ้น
- 9) กำหนดสถานภาพของสมาชิกในครอบครัว โดยทำให้รู้ว่าเราเป็นใคร อยู่กลุ่มไหน เป็นคนไทยหรือต่างด้าว เป็นคนรวยหรือคนจน สถานภาพของบุคคลสามารถปรับปรุงให้สูงขึ้นหรือต่ำลงได้ และ
- 10) ให้การศึกษาแก่สมาชิกครอบครัวตามอัธยาศัย

และ ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ (อ้างถึงใน จีรนนท์ พุ่มเที่ยง 2547: 18-20) กล่าวว่า ครอบครัวยุคใหม่มีบทบาทและหน้าที่ต่อสมาชิกในครอบครัวในหลายประการด้วยกัน ซึ่งสามารถสรุปบทบาทหน้าที่ของครอบครัวที่สำคัญได้ 9 ประการ ดังนี้

- 1) ให้กำเนิดทายาทเพื่อสืบสกุลวงศ์ อันเป็นผลสืบเนื่องจากการสนองความต้องการทางเพศของสามีภรรยา
- 2) บทบาทในการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่ เพื่อให้เจริญเติบโตเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม ให้สามารถอยู่ร่วมกับสมาชิกอื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข มีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตดี มีสติปัญญาดี และมีมารยาทงาม โดยให้อิสระทางความคิดที่มีเหตุผล
- 3) ให้ความรักความอบอุ่น และมีเมตตากรุณากับบุตรอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงให้ความมั่นคงปลอดภัยด้วย
- 4) ให้ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวมีปัจจัยที่สามารถดำรงชีวิตได้ และพัฒนาตนเองตามศักยภาพที่ตนจะสามารถพัฒนาได้ ในด้านการศึกษา เพื่อความเป็นอยู่ในอนาคต
- 5) ให้ความช่วยเหลือด้านทรัพย์สินเงินทอง เพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจให้แก่สมาชิกในการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ
- 6) หน้าที่ในการเผชิญปัญหาของครอบครัวเป็นหน้าที่ในการจัดการคลี่คลายปัญหาวิกฤตต่าง ๆ ในครอบครัวในทางสร้างสรรค์ เพื่อคงไว้ซึ่งความสมดุลในครอบครัว เพราะครอบครัวจะถูกรบกวนทั้งจากภายใน และภายนอกครอบครัว เช่น จากบุคคล สิ่งของ สถานที่ สถานการณ์ หรือเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดภาวะเครียดในครอบครัว รวมถึงสิ่งที่รบกวนความสุขสงบของครอบครัว เช่น การเสียชีวิตของคู่สมรส การหย่าร้าง การตกงานหรือมีปัญหาทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ครอบครัวจึงทำหน้าที่เผชิญปัญหา เพื่อให้ครอบครัวสามารถปรับตัวได้ และดำเนินชีวิตครอบครัวได้อย่างต่อเนื่องตามพัฒนาการของครอบครัว
- 7) หน้าที่ในการจัดหาสิ่งของจำเป็นพื้นฐานทางกายภาพสำหรับสมาชิกในครอบครัว หมายถึง หน้าที่ในการจัดหาสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิตสำหรับสมาชิกในครอบครัว
- 8) การมีศรัทธาต่อศาสนา คุณลักษณะข้อนี้พบในครอบครัวที่มีความสัมพันธ์กันในระดับสูง มักมีกิจกรรมทางศาสนาด้วยกัน เช่น การเข้าวัดฟังเทศน์ร่วมกัน หรือการไปโบสถ์ทุกวันอาทิตย์ เป็นต้น การที่ครอบครัวมีศรัทธาต่อศาสนา นี้ ทำให้มีสติ มีความอดทนต่อกัน มีการอภัยต่อผู้อื่นสูง ระวังความโกรธได้เร็ว และรู้จักที่จะช่วยเหลือผู้อื่นในสังคมซึ่งเป็นฐานความรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม
- 9) การมีเวลาอยู่ร่วมกัน ได้แก่ การที่สมาชิกในครอบครัว ทำกิจกรรมร่วมกันและเป็นกิจกรรมที่ทุกคนพอใจที่จะทำร่วมกัน ไม่ใช่เพราะการบังคับหรือความบังเอิญ จะช่วยให้อพัฒนาสัมพันธ์ภาพในครอบครัวอบอุ่นขึ้น

ขนิษฐา เทวินทรภักดี (2540 : 46-47) ได้กล่าวถึงบทบาทครอบครัวที่มีต่อการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้พิการว่า ครอบครัวเป็นสถาบันที่วางรากฐาน ชีวิตของมนุษย์ ช่วยสร้างเสริมพลังความสามารถ ในการวางแผนทางชีวิตที่จะนำไปสู่ความสุข ความสำเร็จ ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับคนพิการด้วย ครอบครัวจะยิ่งทวีความสำคัญ และมีอิทธิพลต่อชีวิต และโอกาสในการพัฒนาชีวิตของคนพิการเป็นอันดับแรก ถ้าครอบครัวให้การยอมรับสภาพที่เป็นจริง ทำความเข้าใจให้ชัดเจนต่อบทบาทและหน้าที่ ของตนเมื่อพบว่ามีลูกพิการ หรือมีคนพิการเกิดขึ้นในครอบครัว ถือเป็นเรื่องปกติวิสัยของปลุชนธรรมดา ย่อมต้องมีความเศร้าโศก เสียใจ เป็นทุกข์ ท้อแท้ และสิ้นหวัง เมื่อต้องยอมรับความจริงในครั้งแรก แต่พ่อแม่ ผู้ปกครองต้องสร้างความเชื่อมั่นว่า วิทยาการสมัยใหม่สามารถฟื้นฟูสมรรถภาพและปรับสภาพได้ เพื่อมิให้เกิดความพิการซ้ำซ้อน สามารถฟื้นฟูฝึกฝนความสามารถอื่นทดแทนสิ่งที่สูญเสียไปได้ หากใช้ความพยายามร่วมกับนักวิชาชีพต่าง ๆ ในกระบวนการฟื้นฟูสมรรถภาพ แต่พ่อแม่ ผู้ปกครองต้องเข้าใจให้ยอมรับสภาพที่เกิดขึ้นให้ได้ก่อน แล้วจึงใช้สติปัญญาค้นหาสิ่งที่เหลืออยู่ เพื่อฝึกฝนฟื้นฟูให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพื่อทดแทนสิ่งที่สูญเสียไป ดังมีบทหรือยกรองที่มีคุณค่าทั้งต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง และผู้พิการเองว่า “อย่าท้อแท้ท้อถอยอย่างน้อยหน้า อย่ากลัวโชคชะตา อย่าเสียขวัญ ธรรมชาติย่อมกำหนดชะตาเพียงใจมั่นมานะกระทำดี”

จากแนวคิดเรื่องบทบาทและหน้าที่ของครอบครัว ผู้วิจัยได้สรุปบทบาทหน้าที่ของครอบครัวต่อสมาชิกในครอบครัวที่พิการ เป็น 2 ส่วนด้วยกันคือ

1) บทบาทหน้าที่ของพ่อแม่ที่ปฏิบัติต่อบุตร หรือสมาชิกอื่นที่พิการในครอบครัว ด้วยการให้ความรัก ความอบอุ่น ยอมรับกับสภาพความพิการที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในครอบครัว พร้อมหาแนวทางป้องกัน และแก้ไขความพิการ ด้วยการฟื้นฟูสมรรถภาพตามวิธีการแพทย์ หรือนักวิชาชีพอย่างเหมาะสม เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวสามารถช่วยเหลือตัวเองให้ได้มากที่สุด

2) บทบาทหน้าที่ของคู่สมรสที่พิการปฏิบัติต่อกัน ซึ่งฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้พิการ หรือพิการทั้งคู่ความพิการเป็นภาวะวิกฤตอย่างหนึ่งของครอบครัว โดยเฉพาะถ้าผู้นำครอบครัวเป็นผู้พิการ ดังนั้นการปรับตัว การยอมรับสภาพความพิการ การเป็นขวัญและกำลังใจให้กัน ไม่ทอดทิ้งกัน เผชิญปัญหาาร่วมกัน ป้องกัน และแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างมีสติและสร้างสรรค์ เพื่อให้ครอบครัวสามารถปรับตัวได้ และดำเนินชีวิตครอบครัวได้อย่างต่อเนื่องตามพัฒนาการของครอบครัว

2.3 รูปแบบโครงสร้างของครอบครัว

ครอบครัวในสังคมต่าง ๆ จะมีโครงสร้าง และลักษณะแตกต่างกันออกไป การจำแนกครอบครัวจึงต้องอาศัยขนาดองค์ประกอบ และลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว เป็นเกณฑ์ นักมนุษยวิทยาวัฒนธรรม และสังคม ได้สำรวจแบบ (Type) ของครอบครัวมนุษย์

ในสังคมต่าง ๆ จนเกือบทั่วทุกมุม โลกแล้วพบว่า ครอบครัวมนุษย์พอจะแบ่งออกเป็นแบบใหญ่ ๆ 4 รูปแบบด้วยกัน คือ

รูปแบบที่ 1 ครอบครัวเนื้อแท้ หรือครอบครัวพื้นฐาน (Nuclear or elementary family) ครอบครัวรูปแบบนี้ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก ๆ เท่านั้น แต่ในบางครั้งสังคมวัฒนธรรม อาจกำหนดให้ญาติบางคนอาศัยอยู่ด้วยก็ได้ และการที่ญาติมาอาศัยอยู่ด้วยนั้น มิได้ทำให้ครอบครัวเนื้อแท้กลายเป็นครอบครัวแบบอื่นไปได้ เพราะว่าอำนาจของหัวหน้าครอบครัว (ซึ่งอาจจะเป็นของพ่อหรือของแม่ หรือจากการปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างสามีภรรยา) ได้แล้วแต่วัฒนธรรมของแต่ละสังคม) ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ ญาติที่มาอาศัยอยู่ด้วยก็มาอยู่ในฐานะผู้อาศัยเท่านั้น ซึ่งตามปกติแล้วก็ไม่ได้ถือว่าเป็นส่วนประกอบอันเป็นสาระสำคัญแห่งการคงอยู่ของครอบครัวแบบนี้แต่อย่างใด ครอบครัวแบบเนื้อแท้มีอายุอยู่ไม่นานนัก พอลูก ๆ เติบโตแต่งงานตั้งครอบครัวใหม่ของตน โดยแยกออกไปจากครอบครัวเดิมหมดแล้ว ก็จะเหลือแต่พ่อและแม่ ซึ่งจะมีอายุมากพอสมควรแล้ว ครั้นพอฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถึงแก่กรรมลงไป ก็พอจะถือได้ว่าครอบครัวเนื้อแท้ครอบครัวนั้น ได้สลายตัวไปแล้ว

รูปแบบที่ 2 ครอบครัวขยาย หรือครอบครัวร่วม (Extended Joint Family) ครอบครัวแบบนี้ก็ได้แก่ ครอบครัวเนื้อแท้ตั้งแต่ 2 ครอบครัวขึ้นไปมารวมกัน กลายเป็นครอบครัวหน่วยใหม่ที่ใหญ่กว่าครอบครัวเดิมนั้นเอง ความสำคัญของครอบครัวขยายหรือครอบครัวร่วมคือ อำนาจในการวินิจฉัยหรือตัดสินปัญหาต่าง ๆ ของครอบครัว มักจะได้แก่ ญาติผู้ใหญ่ที่อาวุโสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ตามปกติครอบครัวขยายหรือครอบครัวร่วมนี้ จะมีอายุยืนยาวมาก เพราะลักษณะของครอบครัวแบบนี้จะมีการเพิ่มสมาชิกใหม่ได้เรื่อย ๆ เพราะตามธรรมเนียมของสังคมที่มีครอบครัวแบบนี้ ลูกหลานที่แต่งงานไปแล้วจะไม่ยอมแยกไปตั้งครอบครัวของตนต่างหาก แต่จะนำสามีหรือภรรยาของตนแล้วแต่กรณี มาอยู่กับครอบครัวดั้งเดิมของตน

รูปแบบที่ 3 ครอบครัวซ้อน (Composite or Compound Family) ครอบครัวรูปแบบนี้มีในสังคมที่อนุญาตให้ชายหรือหญิงมีสามีหรือภรรยา มากกว่าหนึ่งคนในเวลาเดียวกัน ครอบครัวซ้อนต่างกับครอบครัวขยายหรือครอบครัวร่วมในแง่ที่ว่า ไม่ได้ประกอบด้วยครอบครัวแบบเนื้อแท้ตั้งแต่สองครอบครัวขึ้นไปรวมกันเข้า ดังเราจะเห็นได้ว่าครอบครัวซ้อน ถ้าไม่ใช่ที่กรณีสามีคนเดียว มีภรรยาหลายคน ก็จะเป็นตรงกันข้ามเสมอ ครอบครัวแบบนี้เมื่อสามี (หรือภรรยาแล้วแต่กรณี) ผู้ซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวตายลง ครอบครัวซ้อนก็มักจะสลายตัวลง นั่นก็คือคู่ครองที่เหลืออีกฝ่ายหนึ่งของตนจะแยกกัน ไปอยู่ตามลำพังมากกว่าที่จะอยู่ร่วมกันต่อไป

รูปแบบที่ 4 ครอบครัวสาระ (Essential Family) ครอบครัวรูปแบบนี้พบว่ามีปรากฏอยู่ในหมู่บิโกรที่ยากจนใน บริติชกืออานา (British Guiana) เป็นครอบครัวที่ขาดภาพของพ่อในฐานะหัวหน้าครอบครัวที่มีอำนาจ และในฐานะที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการเลี้ยงดูครอบครัว

ครอบครัวแบบนี้จึงมีแม่เป็นแกนกลางหรือเป็นหลักของครอบครัว (Matricentric) สนิท สมัยकरण (2539) (อ้างถึงใน วรพร นรเศรษฐวิวัฒน์ 2548: 11-12)

Burgess and Locke (http://www.judiciary.go.th/jti/research/detail/suwat_1.doc เข้าถึงเมื่อ 23 กันยายน พ.ศ. 2549) กล่าวว่า ครอบครัวจะต้องมีลักษณะ 4 ประการดังต่อไปนี้

1) ครอบครัวประกอบด้วยบุคคลที่มารวมกันโดยการสมรส หรือการผูกพันทางสายโลหิต หรือการมีบุตรบุญธรรม การสมรสแสดงถึงความความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา ส่วนความผูกพันทางสายโลหิต คือความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ แม่ และลูก

2) สมาชิกของครอบครัวเหล่านี้อยู่ภายในครัวเรือนเดียวกัน หรือบางครั้งก็แยกกัน ไปอยู่ต่างหาก สมัยโบราณครัวเรือนหนึ่งจะมีสมาชิกมากกว่า 3 ชั่วอายุคน ปัจจุบันครัวเรือน (โดยเฉพาะประเทศพัฒนา) จะมีขนาดเล็ก ประกอบด้วยพ่อ แม่ และลูกสอง หรือสามคนขึ้นไปหรือไม่มีเลย

3) ครอบครัวเป็นหน่วยของการติดต่อระหว่างบุคคล เช่น สามี ภรรยา พ่อแม่ ลูก พี่น้อง โดยสังคมแต่ละแห่งจะกำหนดบทบาทของแต่ละครอบครัวไว้ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับประเพณีของแต่ละแห่ง ซึ่งหมายความว่า ไม่ใช่เพียงแต่ต่างคนต่างกิน ต่างคนต่างอยู่ แต่ต่างคนต่างมีความสัมพันธ์ต่อกัน เช่น รักกัน เอาใจใส่กัน สั่งสอนกัน จิตใจผูกพันกัน เป็นต้น

4) ครอบครัวถ่ายทอด ศึกษาวัฒนธรรม สมาชิกจะถ่ายทอดและรับแบบของความประพฤติในการปฏิบัติต่อกัน เช่น ในระหว่างพ่อ แม่ และลูก เมื่อผสมผสานกับวัฒนธรรมที่นอกเหนือไปจากครอบครัว ก็จะได้แบบของความประพฤติที่สมาชิกปฏิบัติต่อกันและกัน และต่อผู้อื่น

ส่วน Merdock (อ้างถึงใน สุดสวาท ผลสนอง 2548: 40-41) ได้แบ่งครอบครัวออกเป็น 3 รูปแบบคือ

รูปแบบที่ 1 ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อ แม่ และลูก (อาจเป็นบุตรบุญธรรมก็ได้) เป็นครอบครัวที่มีความสำคัญอย่างใกล้ชิดที่สุดซึ่งพบเห็นทั่วไป และมีแนวโน้มว่าจะมีครอบครัวแบบนี้เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ เพราะการมีครอบครัวใหญ่เป็นการสิ้นเปลือง โดยเฉพาะกับสังคมสภาพปัจจุบันที่ค่าครองชีพสูงขึ้น นอกจากนี้ครอบครัวแบบนี้ยังมีความเป็นอิสระแต่ก็ห่างเหินจากญาติพี่น้อง อาจจะทำให้เกิดความว้าเหวและขาดความอบอุ่นได้

รูปแบบที่ 2 ครอบครัวขยาย (Extended family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยครอบครัวและญาติพี่น้อง (เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา เป็นต้น) อาจอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน หรือเขตบ้านเดียวกัน โดยอาจจะปลูกอยู่ใกล้เคียงกัน หรืออยู่ในบริเวณเดียวกัน โดยพี่น้องที่สมรสแล้วหลายคู่ คือทั้งคู่สมรส และลูกรวมทั้ง ปู่ ย่า ตา ยาย อยู่ด้วยกัน ญาติพี่น้องจะทำหน้าที่ช่วยเหลือดูแลหลาน เป็นครอบครัวที่มีความรักความอบอุ่น แต่ขาดความเป็นอิสระ เพราะสมาชิกอาวุโสสูงสุด

จะทำหน้าที่ เป็นหัวหน้าครอบครัว ทำหน้าที่ควบคุมดูแลความทุกข์สุขของสมาชิกในครัวเรือน ครอบครัวแบบนี้จะพบมากในสังคมเกษตรกรรม เช่น จีน อินเดีย เป็นต้น

รูปแบบที่ 3 Polygamous family ประกอบด้วยสามีหนึ่งคน ส่วนภรรยาหลายคนครอบครัวแบบนี้จึงเป็นครอบครัวเดี่ยว 2 ครอบครัว หรือมากกว่าที่มีสามีและพ่อร่วมกัน เช่น สังคม จีน อิสลาม นักร์ เป็นต้น

ครอบครัวนั้น ไม่ว่าจะเป็ครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัวขยาย ครอบครัวโบราณ หรือครอบครัวสมัยใหม่ สุมิตร ปิติพัฒน์ ([http://www.judiciary.go.th/jti/research/detail/suwat 1.doc](http://www.judiciary.go.th/jti/research/detail/suwat%201.doc) เข้าถึงเมื่อ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2549) กล่าวว่าครอบครัวทุกรูปแบบพัฒนาความสัมพันธ์พื้นฐานเหมือนกัน 4 ประการ คือ

- 1) ทุกครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก จะพัฒนาอย่างแน่นแฟ้นเมื่อเยาว์วัย
- 2) ครอบครัวส่วนมาก ฝ่ายชายจะเป็นหัวหน้าครอบครัว และครอบครัวที่ได้รับการยอมรับมาก ก็คือครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว (Monogamy) เพราะมีภาระจากครอบครัวน้อยกว่าครอบครัวรูปแบบอื่น
- 3) ครอบครัวทุกรูปแบบมีหน้าที่หลัก 4 ประการ ที่แบ่งกันระหว่างสมาชิก คือ สร้างสรรค์ (Procreation) บุกเบิก (Orientation) แบ่งปันหน้าที่ (Division of labor) และการมอบหมายบทบาทฐานะ (Status giving)
- 4) ในทุกระบบครอบครัว การพัฒนาครอบครัวมีขั้นตอนและมีระบบ

จากแนวคิดเกี่ยวกับ โครงสร้างและองค์ประกอบของครอบครัวนั้น ครอบครัวประกอบด้วยสมาชิกในครอบครัว ซึ่งได้แก่ พ่อ แม่ ลูก และหรือเครือญาติ และระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา และความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ แม่ กับลูก เป็นต้น

2.4 ทฤษฎีเกี่ยวกับครอบครัว

การอธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัวมีทฤษฎีที่อธิบายได้หลายทฤษฎี แต่ในที่นี้จะขอกล่าวถึงทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 2 ทฤษฎี ประกอบด้วย (1) ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (Structural-functional theory) วัชระ คลานนาทร 2526: 5 (อ้างใน จีรนนท์ พุ่มเที่ยง 2547: 44) (2) ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic interactionism theory) Eshleman J.Ross (อ้างใน สุณีย์ พลภานุมาศ 2546: 29-31) ดังนี้

2.4.1 ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (Structural-functional theory) ทฤษฎีโครงสร้างและการทำหน้าที่ ถือว่าสังคมเป็นระบบ ระบบหนึ่ง ที่มีอาณาเขตแน่นอน มีระเบียบและมีการควบคุมตนเอง ซึ่งมีความจำเป็นหรือความต้องการจำนวนหนึ่งที่ระบบจะต้องตอบสนองให้ได้ เพื่อรักษา

ให้ระบบดำรงอยู่ต่อไป และอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ในทุกส่วน รวมทั้งยังส่งผลสะท้อนไปยังส่วนอื่น ๆ ให้ถูกกระทบกระเทือนไปด้วย สังคมจึงเป็นระบบที่ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน เพื่อมุ่งตอบสนองต่อความจำเป็น หรือความต้องการ เป็นการรักษานูรณ์การของระบบให้เกิดความสมดุล (Equilibrium) ภาวะที่ครอบครัวยุค (homeostasis) และการมีชีวิตรอด (survival)

แนวความคิดเกี่ยวกับ โครงสร้างและหน้าที่ มองครอบครัวเป็นกลุ่มขนาดเล็กหรือในลักษณะส่วนหนึ่งของสังคมเท่านั้น มีการประสานบทบาทของสมาชิกเข้าด้วยกัน เพื่อทำหน้าที่ดำรงไว้ซึ่งระบบครอบครัวในระบบสังคมใหญ่ ความสัมพันธ์ในชีวิตสมรสเป็นระบบย่อยภายในครอบครัว เมื่อพิจารณาบทบาทระหว่างคู่สมรสจะเห็นได้ว่าบทบาทที่สำคัญของสามีภรรยา ก็คือบทบาทที่สามีรับผิดชอบต่อครอบครัวนั้น เกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจ คือได้รับการคาดหวังให้เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว ส่วนภรรยาได้รับการคาดหวังในการพัฒนาด้านมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งเป็นแกนกลางที่ทำให้มีการปรองดอง มุ่งเน้นทางด้านจิตใจ อันได้แก่ การอบรมเลี้ยงดู การให้ความรักความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัว สามีภรรยามีค่านิยมที่เกี่ยวกับระบบชีวิตคู่ ร่วมกันในการกระทำให้จะทำให้เกิดความสำนึก และสมหวัง อยู่บนพื้นฐานของความพอใจทั้งสองฝ่าย

โดยสรุปแล้ว แนวความคิดเกี่ยวกับ โครงสร้างหน้าที่นั้น มองครอบครัวเป็นกลุ่มขนาดเล็กหรือระบบย่อยในสังคม และสิ่งที่ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม มุ่งอธิบายก็คือ (1) สัมพันธภาพระหว่างการทำงานของระบบย่อยภายในครอบครัว (2) สัมพันธภาพระหว่างสมาชิกของครอบครัว (3) สัมพันธภาพระหว่างสมาชิกของครอบครัวกับสังคมส่วนรวม และ Malinoski; Redcliffe-Brown (อ้างถึงใน คณัย กล่าวแล้ว 2545: 14) ได้นิยามความหมายของ โครงสร้าง และหน้าที่ไว้ ดังนี้ โครงสร้าง หมายถึง ความสัมพันธ์ของหน่วยต่าง ๆ ที่มีองค์ประกอบย่อยอยู่ร่วมกัน และมีความสัมพันธ์กัน และหน้าที่ หมายถึง การดำรงกิจกรรม เพื่อดำรงไว้ซึ่งส่วนรวม

2.4.2 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic interactionism theory) เป็นทฤษฎีทางด้านจิตวิทยาสังคม ทฤษฎีนี้เน้นความสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการจัดเกลาทางสังคม (socialization) และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) โดยกล่าวว่า มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคม เพื่อให้ตนสามารถดำรงชีวิตรอดภายใต้เงื่อนไขของสภาวะการณ์ต่าง ๆ มนุษย์จึงต้องใช้วิธีการหลากหลายรูปแบบด้วยกัน ทั้งที่เป็นการกระทำต่อสภาวะการณ์แวดล้อมนั้น และที่เป็นการกระทำต่อตนเอง (การปรับตัว) เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ การดำเนินชีวิตของมนุษย์จะอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคมจึงมีสภาพพื้นฐานเป็นการดำเนินชีวิตทางสังคม (social life) ในลักษณะการกระทำระหว่างกัน มนุษย์แต่ละคนจึงกระทำ และรับการกระทำร่วมกับมนุษย์อื่น ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายและวิธีการที่แตกต่างกัน และการกระทำร่วมกันทางสังคมนี้จำเป็นต้องอาศัยการสื่อสาร เป็นสื่อกลางในการกระทำความเข้าใจร่วมกันด้วยความเชื่อดังนี้

- 1) มนุษย์กระทำการต่อสิ่งต่าง ๆ บนพื้นฐานของความหมาย
- 2) ความหมายของสิ่งต่าง ๆ นั้นเกิดจากการกระทำร่วมกันในสังคมที่บุคคลหนึ่งกระทำต่อบุคคลอื่น
- 3) ความหมายเหล่านั้นถูกถ่ายทอดและปรุงแต่งในกระบวนการตีความหมายโดยบุคคลที่ได้รับการกระทำนั้น

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์มุ่งความสนใจไปที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในครอบครัว โดยมองว่าครอบครัวเป็นแหล่งหล่อหลอมบุคลิกภาพของสมาชิกในครอบครัวผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว และพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการคิดและความรู้สึกของมนุษย์ที่มีต่อการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ความรู้สึกของบุคคลขึ้นอยู่กับความหมายที่แสดงออกของพฤติกรรมมนุษย์ โดยทั่วไปจะแปลความหมายผ่านกระบวนการคิด ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลนั้น มนุษย์แต่ละคนจะพัฒนาการให้ความหมายของสถานการณ์ต่าง ๆ ผ่านการยืนยันความหมายจากการกระทำของผู้อื่น

การติดต่อสื่อสารมีความสำคัญมากซึ่งการสื่อความหมายระหว่างบุคคลส่วนใหญ่เป็นผลของการใช้สัญลักษณ์ร่วมกันทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร (คำ) และไม่เป็นลายลักษณ์อักษร (กิริยาท่าทาง หรือความรู้สึก) การศึกษาแนวนี้เรียกว่าปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์จุดเน้นของทฤษฎีคือการรับรู้เกี่ยวกับตนเอง (Self perception) และการรับรู้เกี่ยวกับบทบาท (role perception) ในสถานการณ์ทางสังคมหนึ่ง ๆ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลการรับรู้เกี่ยวกับบทบาทในแง่ที่บุคคลยึดหลักหรือแบบอย่างของกลุ่มหรือของบุคคลมาใช้เป็นแนวทางในการแสดงพฤติกรรมนั้น มีอิทธิพลอย่างสูงต่อพฤติกรรมมนุษย์ และกล่าวว่าคุณภาพที่มีการประสานกันและปรับตัวได้ของชีวิตการแต่งงานนั้นเป็นผลจากระดับความคาดหวังทางบทบาทร่วมกันระหว่างคู่สมรสเองและต่อบุคคลที่มีความสำคัญหรือมีอิทธิพลต่อคู่สมรสนั้น ทั้งนี้ปัญหาระหว่างบุคคลในชีวิตสมรสส่วนใหญ่ เป็นผลมาจากความแตกต่างระหว่างมโนทัศน์ของตนเอง (self concepts) และมโนทัศน์เกี่ยวกับบทบาท (role concepts) ภายใต้สถานการณ์ที่เกิดขึ้น ในชีวิตการแต่งงานสำหรับความคาดหวังของตนเองและของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งคู่สมรสมีร่วมกันนั้น แต่ละฝ่ายสามารถที่จะตั้งต้นการปฏิบัติของตนเองให้ประสานกับการปฏิบัติของอีกฝ่ายหนึ่ง สิ่งนี้เองเป็นการเสริมสร้างชีวิตการแต่งงานที่ประสานกันและมีการปรับตัวได้ดีในกรณีที่มีภรรยาที่มีการรับรู้เกี่ยวกับบทบาท และการคาดหวังทางบทบาทเบี่ยงเบนไปจากกันและกัน การแสดงบทบาทนั้นของทั้งสองฝ่ายก็จะประสบความล้มเหลว ในการที่จะประสานกัน ซึ่งจะทำให้เกิดผลเสียต่อ อัตตะทางสังคม (social self) ของอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผลให้พฤติกรรมของสามีภรรยาไม่มีความปรองดองกัน

ลักษณะการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามระดับความสัมพันธ์ของสามีภรรยาในแต่ละครอบครัว โดยนักสังคมวิทยาได้แบ่งไว้เป็น 5 รูปแบบ คือ (1) การแข่งขัน (Competition) (2) การร่วมมือ (cooperation) (3) การขัดแย้ง (conflict) (4) การสมานฉันท์ (accommodation) และ (5) การผสมผสาน (assimilation)

2.5 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีชีวิตคู่

การมีชีวิตคู่ในปัจจุบันนั้นมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ อย่างเช่น กฎหมายการจดทะเบียนสมรส กฎหมายความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา ซึ่งเป็นกฎหมายครอบครัว

2.5.1 กฎหมายเกี่ยวกับการจดทะเบียนสมรส

1) การจดทะเบียนสมรสนั้นประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้ (เพชรรนำหนึ่งศรีวรรณนะ 2545: 21)

- (1) การจดทะเบียนสมรสในสำนักทะเบียน
- (2) การจดทะเบียนสมรสนอกสำนักทะเบียน
- (3) จดทะเบียนสมรสในท้องที่ที่ห่างไกลนอกสำนักทะเบียน
- (4) การจดทะเบียนสมรส ณ สถานที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยอนุมัติให้มีขึ้น
- (5) การจดทะเบียนสมรสโดยยื่นคำร้องต่อกำนัน
- (6) การแสดงวาจาหรือกิริยาต่อหน้าพยาน
- (7) การจดทะเบียนสมรส ณ สถานทูตหรือสถานกงสุลไทยในต่างประเทศ

2) คุณสมบัติ หรือเงื่อนไขของผู้ที่จะจดทะเบียนสมรส (ประสพสุข บุญเดช 2549: 31-35) มี 8 ประการ ดังนี้

(1) ชายและหญิงต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 17 ปีบริบูรณ์ทั้ง 2 คน หากใครคนใดคนหนึ่งอายุต่ำกว่า 17 ปี ถือเป็นโมฆะ ศาลพิพากษาให้เพิกถอนได้ แต่ในกรณีที่มีเหตุอันสมควร เช่น หญิงอายุ 16 ปี ตั้งครรภ์แล้ว ศาลอาจอนุญาตให้หญิงนั้นสมรสก่อนอายุครบกำหนดได้

(2) ชายหรือหญิงต้องไม่เป็นคนวิกลจริตการสมรสของคนวิกลจริตเป็นโมฆะ แต่ต้องให้ศาลมีคำพิพากษาแสดงว่าการสมรสนั้นเป็นโมฆะด้วย

(3) ชายและหญิงต้องไม่เป็นญาติสืบสายโลหิตโดยตรงต่อกัน หรือเป็นพี่น้องกัน เช่น ปู่สมรสกับหลานสาวไม่ได้ บิดาสมรสกับบุตรสาวไม่ได้ หากฝ่าฝืนการสมรสนั้นเป็นโมฆะ แต่อาจสมรสกับหลานสาวได้ แม่เลี้ยงสมรสกับลูกเลี้ยงได้เพราะไม่ใช่ญาติสืบสายโลหิตโดยตรงต่อกัน

(4) ผู้รับบุตรบุญธรรม และบุตรบุญธรรมจะสมรสกันไม่ได้ หากบุคคลทั้งสองสมรสกัน และการสมรสนั้นสมบูรณ์ มีผลให้การรับบุตรบุญธรรมนั้นยกเลิกไป

(5) ชายหรือหญิงจะสมรสซ้อนไม่ได้ หากชายหรือหญิงสมรสซ้อน การสมรสครั้งที่สองเป็นโมฆะ

(6) ชายและหญิงทั้งสองต้องยินยอมเป็นสามีภรรยา กัน มิฉะนั้นการสมรสเป็นโมฆะ เช่น ข้าราชการชายจดทะเบียนสมรสกับหญิง เพื่อต้องการให้ได้สิทธิเข้าอยู่ในบ้านพักของทางราชการ ที่จัดเฉพาะบุคคลมีครอบครัวเท่านั้น โดยบุคคลทั้งสองมิได้มีเจตนาสมรสกัน การสมรสดังกล่าวเป็นโมฆะ

(7) หญิงหม้ายจะสมรสใหม่ได้ต่อเมื่อเวลาไม่น้อยกว่า 310 วัน นับแต่ขาดจากการสมรสเดิมได้ผ่านพ้นไปแล้ว แต่ถ้าหญิงหม้ายฝ่าฝืนไปทำการสมรสก่อนระยะเวลาดังกล่าว การสมรสนั้นสมบูรณ์ นอกจากนี้หญิงหม้ายมีสิทธิสมรสใหม่ได้ทันทีหลังจากคลอดบุตรแล้ว สมรสกับคู่หย่าของตน มิใช่รับรองแพทย์ว่าไม่ได้ตั้งครรภ์ หรือมีคำสั่งศาลให้สมรสได้ ส่วนชายมีสิทธิสมรสใหม่ได้ทันทีโดยไม่ต้องรอรระยะเวลา 310 วัน

(8) ผู้เยาว์ต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดา ผู้รับบุตรบุญธรรม หรือผู้ปกครองให้ทำการสมรส มิฉะนั้นการสมรสนั้นเป็นโมฆะ ถ้าบิดามารดา ผู้รับบุตรบุญธรรม หรือผู้ปกครองไม่ให้ความยินยอม ผู้เยาว์มีสิทธิร้องขอต่อศาลให้อนุญาตให้ทำการสมรสได้ หากบิดาถึงแก่ความตาย มารดามีอำนาจให้ความยินยอมให้ผู้เยาว์ทำการสมรสได้โดยลำพัง แต่ถ้าบิดามารดาถึงแก่ความตายไปหมดแล้ว และไม่มีผู้ตั้งผู้ปกครองให้ผู้เยาว์ ผู้เยาว์ต้องได้รับอนุญาตจากศาลก่อนจึงจะทำการสมรสได้

3) หลักฐานหรือเอกสารที่ใช้ในการจดทะเบียนสมรส (คู่มือการปฏิบัติงานทะเบียนทั่วไป สำนักบริหารการทะเบียนกรมการปกครอง 2543: 1)

- (1) บัตรประจำตัวประชาชน
- (2) สำเนาทะเบียนบ้าน
- (3) หนังสือให้ความยินยอม (กรณีผู้ร้องขอยังไม่บรรลุนิติภาวะ และผู้มีอำนาจให้ความยินยอมมาด้วยตนเอง)
- (4) ผู้มีอำนาจให้ความยินยอม (กรณีผู้ร้องขอยังไม่บรรลุนิติภาวะ และผู้มีอำนาจให้ความยินยอมมาด้วยตนเอง)
- (5) ผู้ร้องขอเคยจดทะเบียนสมรสมาก่อนหรือไม่ หากหย่าตรวจสอบหลักฐานการหย่า หรือคู่สมรสตาย ให้ตรวจสอบหลักฐานการตาย
- (6) คำพิพากษา หรือคำสั่งศาลที่ให้จดทะเบียน (กรณีมีคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล) พยานอย่างน้อย 2 คน

4) ขั้นตอนในการขอจดทะเบียน (เพชรรำน้ำหนึ่ง ศีวีวรรณะ 2545:21-22)

- (1) การจดทะเบียนสมรส สามารถยื่นคำร้องขอจดทะเบียนได้ทุกแห่ง โดยไม่ต้องคำนึงถึงภูมิลำเนาของกลุ่มสมรส
- (2) กลุ่มสมรสยื่นคำร้องขอจดทะเบียนสมรสต่อเจ้าหน้าที่หรือนายทะเบียน ณ ที่ว่าการอำเภอ กิ่งอำเภอ หรือสำนักทะเบียนเขตใดก็ได้ โดยไม่ต้องคำนึงถึงภูมิลำเนาของกลุ่มสมรส
- (3) กลุ่มสมรสที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ ต้องนำบิดาและมารดา หรือผู้ปกครอง โดยชอบธรรมมายินยอม
- (4) กลุ่มสมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือทั้งสองฝ่ายเป็นคนต่างด้าว ต้องขอหนังสือรับรองสถานภาพบุคคล จากสถานทูตหรือกงสุลชาติที่ตนสังกัด หนังสือรับรองนั้นต้องแปลเป็นภาษาไทย และมีคำรับรองการแปลถูกต้อง ยื่นพร้อมคำร้องขอจดทะเบียนสมรส ณ ที่ว่าการอำเภอ กิ่งอำเภอ หรือสำนักงานเขต

2.5.2 กฎหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสามี และภรรยา เมื่อสมรสกันแล้ว คู่ชีวิต หรือสามีและภรรยาย่อมมีความสัมพันธ์ต่อกัน เสมือนหนึ่งเป็นบุคคลคนเดียวกัน ซึ่งนักนิติศาสตร์ ได้แบ่งความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาออกเป็น 2 ประเภท คือ ความสัมพันธ์ส่วนตัว กับความสัมพันธ์เกี่ยวกับทรัพย์สิน (วารี นาสกุล 2546: 77-91)

1) ความสัมพันธ์ส่วนตัว สามีและภรรยามีความสัมพันธ์ส่วนตัวต่อกัน ซึ่งกฎหมายครอบครัวในปัจจุบันได้บัญญัติหลักของความเท่าเทียมของชายและหญิง โดยชายหญิงที่เป็นสามีภรรยากันมีหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน 3 ประการคือ

(1) สามีภรรยาต้องอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภรรยา หมายความว่า สามีภรรยา ต้องอยู่ด้วยกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกัน ปกปักรักษาหรือกัน ในกิจการต่าง ๆ จะไม่แยกกันอยู่ยกเว้นแยกกันอยู่ เพื่อประโยชน์ของครอบครัว เช่นสามีไปทำงานต่างประเทศ หรือแยกกันอยู่ตามข้อยกเว้นตามที่กฎหมายกำหนด

(2) สามีภรรยาต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกัน ตามความสามารถและฐานะของตน หมายถึง การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในการดำรงชีพในระหว่างเป็นสามีภรรยา

(3) สามีภรรยาเป็นผู้อุปนุบาลหรือผู้พิทักษ์ หมายถึง เมื่อสามีหรือภรรยาฝ่ายหนึ่งฝ่ายหนึ่งเป็นคนวิกลจริต หรือถูกศาลสั่งให้เป็นบุคคลไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถ คู่สามีภรรยาอีกฝ่ายหนึ่งต้องเป็นผู้อุปนุบาลหรือพิทักษ์ เพราะเป็นหน้าที่ที่สามีภรรยาต้องอุปการะซึ่งกันและกัน

2) ความสัมพันธ์เกี่ยวกับทรัพย์สิน ในปัจจุบันนี้ทรัพย์สินของสามี และภรรยามีอยู่ 2 ประเภทคือ ทรัพย์สินส่วนตัว และทรัพย์สินสมรส ซึ่งในหลักของการจัดการคือ สินส่วนตัวของฝ่ายใด ฝ่ายนั้นก็จัดการ ส่วนสินสมรสนั้นต้องจัดการร่วมกัน

และประสพสุข บุญเดช (2549: 39-46) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามี ภรรยาไว้ดังนี้

1) การอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภรรยา หมายถึง การอยู่ร่วมบ้านเดียวกัน ร่วมชีวิต ในการครองเรือน และร่วมประเวณีต่อกัน และการร่วมประเวณีจะต้องไม่ผิดปกติธรรมชาติ วิปริต เกินสมควร หรือก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ

2) การช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกัน หมายถึง สามีและภรรยามีหน้าที่ช่วยเหลือ อุปการะเลี้ยงดูกันและกันตามความสามารถ และฐานะแห่งตน ปฏิบัติหน้าที่ในครอบครัว เพื่อให้ ครอบครัวดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข แต่ถ้าหากสามี ภรรยาไม่อุปการะเลี้ยงดูกัน อีกฝ่ายหนึ่ง มีสิทธิฟ้องเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดู หรือการที่บุคคลภายนอกกระทำการละเมิดต่อสามีหรือภรรยา ให้ได้รับบาดเจ็บหรือถึงแก่ความตาย คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิฟ้องเรียกค่าทดแทนเพื่อการขาด แรงงาน และการขาดไว้อุปการะตามกฎหมาย

3) การแยกกันอยู่ชั่วคราว หากสามีภรรยาทะเลาะวิวาททำร้ายร่างกายกัน เป็นอันตราย ต่อร่างกายและจิตใจ หรือทำลายความสุขอย่างมาก ฝ่ายที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายมีสิทธิร้อง ต่อศาลให้สั่งอนุญาตแยกอยู่ต่างหากชั่วคราวได้

4) การเป็นผู้อนุบาล และเป็นผู้พิทักษ์ให้คู่สมรส ในระหว่างการสมรสหาก คู่สมรสกลายเป็นคนวิกลจริต ถูกศาลสั่งให้เป็นไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ ศาลย่อม มีคำสั่งตั้งให้สามีหรือภรรยาเป็นผู้อนุบาลหรือเป็นผู้พิทักษ์เพื่อคุ้มครองดูแล เว้นแต่มีเหตุสำคัญศาล จึงจะตั้งบุคคลอื่นดูแล

5) การคุ้มครองคู่สมรสที่วิกลจริต ถ้าคู่สมรสกลายเป็นคนวิกลจริตและสามี ภรรยาไม่อุปการะเลี้ยงดู ไม่หาแพทย์รักษาหรือรักษาพยาบาลผิดวิธี บิดามารดา บุตรหลานของ คู่สมรสที่วิกลจริตมีสิทธิฟ้องเรียกค่าเลี้ยงดูแทนหรือขอให้มีการสั่งเพื่อคุ้มครอง โดยบังคับให้จัดการ รักษาพยาบาลที่เหมาะสมได้

6) การซื่อสัตย์ในความรักต่อกัน สามีภรรยาต่างมีหน้าที่ต้องซื่อสัตย์ใน ความรักต่อกัน โดยจะต้องไม่มีความสัมพันธ์ทางชู้สาวกับบุคคลอื่นใด หากภริยามีชู้ สามีมีสิทธิฟ้อง หย่าภรรยา และเรียกค่าทดแทนจากภรรยาและชายชู้ได้ ในทำนองเดียวกัน หากสามีมีภรยาน้อย ภรรยาหลวงมีสิทธิฟ้องหย่าสามีและเรียกค่าทดแทนจากสามีและภรยาน้อยได้เช่นกัน หรือภรรยา หลวงจะฟ้องเรียกค่าทดแทนจากภรยาน้อยโดยไม่ฟ้องหย่าสามีก็ได้

7) การใช้คำนำหน้านามและชื่อสกุลของหญิงมีสามี เมื่อสมรสแล้ว หญิง ต้อง เปลี่ยนคำนำนามจาก “นางสาว” เป็น “นาง” ตลอดไปแม้การสมรสจะเป็น โฉมะ โฉมียะ หรือ สามีตาย หรือหย่าจากสามีก็ตาม สำหรับชื่อสกุลหญิงมีสามีสามารถใช้นามสกุลของสามี หรือ นามสกุลเดิมของตนเองต่อไปก็ได้ นอกจากนี้หญิงมีสามีหากได้รับความยินยอมจากสามีให้ใช้

ชื่อสกุลของสามี และใช้ชื่อสกุลเดิมของตนเป็นชื่อรองของตนก็ได้ และอาจใช้สกุลของสามีเป็นชื่อรองของตนก็ได้ หากสามียินยอม สำหรับหญิงมีสามีที่สมรสกันก่อนวันที่ 20 มกราคม 2548 ซึ่งถูกบังคับให้ใช้นามสกุลของสามีโดยมาตรา 12 เดิมที่ถูกยกเลิกไป มีสิทธิใช้ชื่อสกุลของสามีหรือจะกลับไปใช้ชื่อสกุลเดิมของตนก็ได้

8) สัญชาติของสามีภรรยา สามีภรรยาไม่จำเป็นต้องถือสัญชาติเดียวกัน เช่น หญิงไทยสมรสกับชายต่างชาติ หญิงนั้นมิได้เสียสัญชาติไทยไป แต่หญิงต่างชาติที่สมรสกับชายไทย มีสิทธิได้รับสัญชาติไทยตามสามี หากรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยอนุญาต

9) ภูมิลำเนาของสามีภรรยา สามีภรรมามีภูมิลำเนาอยู่ที่เดียวกัน ณ ถิ่นที่อยู่กินด้วยกัน แต่อาจมีภูมิลำเนาแยกต่างหากกันก็ได้ เช่น สามีรับราชการอยู่ที่เชียงใหม่ ภรรยาจะมีภูมิลำเนาอยู่กรุงเทพมหานครก็ได้

โดยสรุปแล้วสามีและภรรยาที่จดทะเบียนสมรสกันต่อนายอำเภอ หรือผู้อำนวยการเขต หรือถ้าสมรสในต่างประเทศ สามารถทำพิธีในโบสถ์ตามกฎหมายของต่างประเทศ หรือจดทะเบียนสมรสที่สถานเอกอัครราชทูตไทย ประจำประเทศนั้น ๆ ก็ได้ เป็นสามีภรรยาโดยถูกต้องตามกฎหมาย มีความสัมพันธ์กันใน 2 ลักษณะคือ ความสัมพันธ์ส่วนตัว และความสัมพันธ์เกี่ยวกับทรัพย์สิน

3. สัมพันธภาพในการครองชีวิตคู่

3.1 ความหมายของสัมพันธภาพในการครองชีวิตคู่

หลวงวิจิตร วาทการ (2541 : 21-22) ได้อธิบายไว้ใน วิชาการครองเรือน ครองรัก เกี่ยวกับหลักทั่วไปในทางธรรมชาติ และสังคมวิทยาว่า “สิ่งมีชีวิตทั้งหลายจะดำรงอยู่และงอกงามแพร่หลายได้ ก็ด้วยความสามารถ 2' ประการ ประการที่หนึ่งคือ ความสามารถในการรักษาความปลอดภัย ประการที่สองคือ ความสามารถทางสืบพันธุ์ สิ่งมีชีวิตที่ไม่มีความสามารถในการสืบพันธุ์ หรือมีความสามารถในการสืบพันธุ์ แต่ไม่สามารถรักษาความปลอดภัย ข่อมสูญสิ้นไป ธรรมชาติได้ให้สัญชาติญาณปลอดภัย และสัญชาติญาณสืบพันธุ์กับมนุษย์ ตั้งแต่กำเนิด โดยไม่ต้องสอนกัน”

ธนารดี คำยา (2541: 1) ได้รวบรวมความหมาย การสมรส หรือการมีชีวิตคู่ ไว้ดังนี้

1) การสมรสหรือการมีชีวิตคู่ในทางสังคมวิทยา หมายถึง สถาบันสังคมซึ่งจัดเป็นรูปแบบที่สังคมยอมรับเพื่อนำไปสู่การสร้างครอบครัว การสมรสหรือการมีชีวิตคู่นั้นแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ การมีคู่สมรสคนเดียว (Monogamy) และพหุสามีภรรยา (Polygamy) คือ การมีสามีหรือภรรยาหลายคนในเวลาเดียวกัน ซึ่งการมีสามีหลายคนในเวลาเดียวกันเรียกว่า พหุสามี (Polyandry) และการมีภรรยาหลายคนในเวลาเดียวกันเรียกว่า พหุภรรยา (Polygyny) การสมรสหรือการมีชีวิตคู่

เป็นเครื่องแสดงถึงการอนุมัติทางประเพณี กฎหมาย และศาสนาในการก่อตั้งครอบครัวใหม่ และมักมีการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจควบคู่กันไปด้วย (พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย 2532 :216)

2) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของการสมรสว่า หมายถึง การแต่งงาน และคำว่า แต่งงานหมายถึง การทำพิธีให้ชายหญิงอยู่กินเป็นผัวเมียกันตามประเพณี สำหรับในทางกฎหมาย ประสพสุข บุญเดช (2549 : 31,35) กล่าวว่า การสมรสมุ่งหมายถึงการที่ชายและหญิงสมัครใจจะอยู่กินกันฉันท์สามีภรรยาชั่วชีวิต โดยไม่เกี่ยวข้องในทางชู้สาวกับบุคคลอื่นอีก การสมรสจะมีผลในทางกฎหมายก็ต่อเมื่อ ชายและหญิงต้องแสดงความยินยอมเป็นสามีภริยากัน ให้ปรากฏโดยเปิดเผยต่อหน้านายอำเภอด้วยตนเอง จะตั้งตัวแทนไปจดทะเบียนสมรสแทนไม่ได้ มิฉะนั้นการสมรสนั้นจะเป็นโมฆะ ในทางพุทธศาสนา พระพุทธโฆษาจารย์ ได้แสดงความหมายของคำว่า สมรส ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ดังนี้ คำว่า รส หมายถึง หน้าที่ หรือเป็นหลักการที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ส่วนคำว่า สม หมายความว่า เสมอภาค ดังนั้นคำว่า สมรสจึงหมายถึง การทำหน้าที่ร่วมกันอย่างถูกต้อง และในปฐมกาลามสูตร ได้กล่าวถึงประเภทของกลุ่มสมรสเอาไว้ 4 ประเภทหลักคือ (1) สามีผิอยู่ร่วมกับภรรยาผี (2) สามีผิอยู่ร่วมกับภรรยาเทวดา (3) สามีเทวดาอยู่ร่วมกับภรรยาผี (4) สามีเทวดาอยู่ร่วมกับภรรยาเทวดา (จันเนียร รักษาภักดี 2544: 11, 87-88)

จากคำนิยามข้างต้นนั้น การครองชีวิตคู่ หมายถึงการแต่งงานหรือการใช้ชีวิตร่วมกันระหว่างชายหญิงฉันท์สามีภรรยา โดยอยู่ในกรอบของประเพณี ศาสนา และกฎหมาย และคู่สมรสจะต้องทำหน้าที่ ตามบทบาทร่วมกันอย่างสร้างสรรค์บนพื้นฐานความถูกต้องมีเหตุผล ดังตัวอย่างคู่ชีวิตหรือคู่สมรสประเภทที่ 4 สามีเทวดาอยู่ร่วมกับภรรยาเทวดา ทั้งสามีและภรรยามีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ทั้งทางกาย วาจา และใจ แม้มีการกระทำผิดก็รู้จักให้อภัยกัน และผู้ที่กระทำผิดก็กลับตัวเสียใหม่เพื่อให้ชีวิตครอบครัวดำเนินต่อไปอย่างมีความสุข

กมลลา แสงสีทอง (http://www.judiciary.go.th/jti/research/detail/suwat_1.doc เข้าถึงเมื่อ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2549) ให้ความหมายความสัมพันธ์ภาพในครอบครัวว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ตามบทบาท ที่คนเรามีต่อสมาชิกอื่นในครอบครัว ถ้าความสัมพันธ์มีลักษณะปรองดอง รักใคร่กลมเกลียวในครอบครัว นับว่าเป็นลักษณะสัมพันธ์ภาพที่ดี แต่ถ้าเป็นความขัดแย้ง หรือความรู้สึกที่เป็นอริต่อกัน ถือว่าเป็นลักษณะสัมพันธ์ภาพที่ไม่ดีในครอบครัว

ศรีทิพย์ทิพย์ พานิชพันธ์ (http://www.judiciary.go.th/jti/research/detail/suwat_1.doc เข้าถึงเมื่อ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2549) ได้กล่าวถึง สัมพันธภาพในครอบครัวว่า หมายถึง ความผูกพันรักใคร่ ความใกล้ชิด คั่นเคย สนับสนุน ระหว่างพ่อแม่และลูก รวมตลอดถึงเครือญาติและบุคคลอื่น ๆ ในครอบครัวที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนนั้นๆ ด้วย และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เป็นเรื่องที่สามารถก่อให้เกิดผลดี หรือก่อให้เกิดปัญหา และเป็นสาเหตุของปัญหานั้นๆ และการ

ศรีทบทิม ได้เสนอวิธีที่สามี่และภรรยาจะเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกันเอาไว้ว่า ต้องเริ่มจากการมีความรักใคร่ และความเข้าใจซึ่งกันและกัน เข้าใจในความต้องการของแต่ละฝ่าย และความสามารถในบทบาทหน้าที่ของกลุ่มสมรส แสดงความจริงใจต่อกัน มีความเลื่อมใสศรัทธาเชื่อมั่นต่อกัน ต้องอดทนและให้อภัย เมื่อเผชิญกับปัญหาควรรหาทางแก้ไขร่วมกัน ประนีประนอมและให้อภัยซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังมีการปรับตัวในเรื่องเพศ เพื่อให้เป็นที่พึงพอใจต่อกันและกัน และต้องมีประชาธิปไตยในครอบครัว อาทิ ไม่ก้าวล่วงในสิทธิของแต่ละฝ่ายจนเกินไป ควรมีการยกย่อง ความเกรงอกเกรงใจ ไม่ล่วงเกินอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ถือเอาความรักเป็นที่ตั้งว่า เมื่อรักกันแล้ว จะทำอะไร ๆ ก็ได้อีกฝ่ายหนึ่งไม่ว่า

สรุปสัมพันธภาพในการครองชีวิตคู่ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสามี่ และภรรยา มีการติดต่อกัน มีความผูกพันกัน ช่วยเหลือพึ่งพากัน การปรับตัวเข้าหากัน เป็นความสัมพันธ์ตามบทบาทหน้าที่ มีความรักใคร่ แบ่งเบาภาระหน้าที่ในครอบครัว เชื่อใจกัน ไว้วางใจกัน มีความเสียสละ อดทน และรู้จักให้อภัยกัน

3.2 องค์ประกอบของสัมพันธภาพในการครองชีวิตคู่

ถึงแม้ว่าสถาบันครอบครัวเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดทางสังคม แต่กลับมีความสำคัญที่สุดต่อความเข้มแข็ง และความผาสุกของสังคม แต่ขณะเดียวกันสถาบันครอบครัวกำลังถูกกระทบด้วยปัจจัยอย่างอย่าง เช่น การไหลบ่าของวัฒนธรรมตะวันตก ที่ยึดถือความเป็นปัจเจกเป็นสรณะ มีการแข่งขันเป็นวิถีชีวิต ทำให้ค่านิยมต่าง ๆ ที่เคยเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในอดีตเสื่อมลง และนับวันก็ยิ่งรุนแรงขึ้น การครอบงำของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมข้ามชาติ ยุคโลกาภิวัตน์ที่ก่อกระแสนิยมบริโภคนิยมสุดขีด เห็นได้จากค่านิยมของคนในสังคมที่พุ่งเพื่อ และระบบต่าง ๆ ในสังคมไม่ว่าจะเป็นระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรม ที่อ่อนแอได้ทำให้วิถีความสัมพันธ์ของครอบครัวเสื่อมทรามลงตามลำดับ ดังนั้นองค์ประกอบที่สำคัญของสัมพันธภาพในครอบครัว โดยเฉพาะคู่สามี่ ภรรยา ประกอบด้วย (สมใจ รักษาศรี 2549: 4-7)

3.2.1 จิตสำนึก การสร้างครอบครัวที่เข้มแข็งและอบอุ่นนั้นไม่ได้เกิดจากความรู้สึกหรือความคิดเท่านั้น แต่ต้องเกิดจากความปรารถนาอันแรงกล้า ที่จะให้ครอบครัวของตนเองนั้นก้าวไปสู่สถานภาพที่เรียกว่า เข้มแข็ง ดังนั้นคู่สามี่และภรรยาต้องสร้างเจตนารมณ์ร่วมกัน ท่วมเทเพื่อสร้างและคงไว้ซึ่งครอบครัวที่อบอุ่น

3.2.2 ความพร้อมในการใช้ชีวิตคู่ คือ มีความพร้อมที่จะเป็นสามี่ ภรรยา พร้อมที่จะเป็นพ่อหรือแม่ พร้อมที่จะเป็นผู้นำครอบครัว (สามี่) พร้อมที่จะเป็นคู่อุปถัมภ์ (ภรรยา) และมีความพร้อมในเรื่องของอายุ การศึกษา อาชีพ และวุฒิภาวะ

3.2.3 เรียนรู้ศิลปะของการใช้ชีวิตคู่ จุดอ่อนอย่างที่ทำให้สถาบันครอบครัวอ่อนแอ คือ ขาดการเรียนรู้การใช้ชีวิตคู่ทั้งก่อนและหลังการแต่งงาน นั้นหมายถึง ขาดความรู้ในการเลือก

คู่ครองที่ถูกต้องเหมาะสม คนที่แต่งงานแล้ว ขาดความรู้ และความเข้าใจในการครองชีวิตคู่ร่วมกัน เช่น การปรับตัวเข้าหากัน และการจัดการกับความขัดแย้ง เป็นต้น

3.3.4 ที่ปรึกษา คือ คนที่มีความรู้ความเข้าใจในการใช้ชีวิตคู่ ที่พร้อมจะให้คำแนะนำ และช่วยเหลือ ให้เดินในเส้นทางของการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข บางครั้งการแก้ไขปัญหาถึงทางตัน คำแนะนำจากผู้รู้ จะเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา และจะเป็นแนวทางป้องกันปัญหาในอนาคต

3.3.5 ความรัก เป็นรากฐานที่สำคัญของการใช้ชีวิตคู่ ความรักที่จะทำให้การครองชีวิตคู่มีความเข้มแข็งนั้น ต้องเป็นความรักที่อีกฝ่ายหนึ่งสามารถสัมผัสได้ เป็นความรักที่มีการแสดงออก ช่วยหล่อหลอมคนสองคนให้เป็นคนคนเดียวกัน

3.3.6 การให้อภัย และการผ่อนหนักผ่อนเบาซึ่งกันและกัน ความขุ่นข้องหมองใจ และความขัดแย้งกันมักจะเกิดขึ้นเสมอ การให้อภัยกัน ไม่ถือโทษโกรธกันจึงเป็นวิธีเดียวที่จะนำคนทั้งคู่กลับมาคืนดีกัน และใช้ชีวิตคู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

3.3.7 ปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง ชีวิตคู่เป็นเรื่องของคนสองคนที่ยังไม่สมบูรณ์ แบบตัดสินใจใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน การปรับปรุงแก้ไขสิ่งที่ยังบกพร่อง ซึ่งเกิดจากความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และการปรับปรุงแก้ไขที่ดีควรเริ่มจากการปรับปรุงแก้ไขตัวเอง

3.3.8 ความจงรักภักดีต่อกัน หมายถึง ความซื่อสัตย์ต่อกัน และยกย่องนับถือซึ่งกันและกัน และการตระหนักถึงความรู้สึกที่อีกฝ่ายหนึ่งมีต่อตนเอง

3.3.9 ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน การสร้างครอบครัวที่เข้มแข็ง ไม่ใช่หน้าที่ของคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นหน้าที่ของสามีและภรรยาต้องช่วยเหลือกัน งานยากก็จะกลายเป็นงานง่าย

3.3.10 ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง การสร้างครอบครัวที่เข้มแข็งเป็นเรื่องที่ต้องทำเดี๋ยวนี้ คู่สมรสที่ต้องการเห็นครอบครัวมีความเข้มแข็ง จะต้องดูแลครอบครัวตั้งแต่แรกเริ่มการใช้ชีวิตคู่ และไม่ต้องรอให้คู่สมรสทำก่อนเราจึงทำ

การมีชีวิตคู่ที่เปี่ยมไปด้วยความรักความอบอุ่น และความเข้าใจ เป็นสิ่งที่คู่สมรสคาดหวังให้เกิดขึ้น จากผลการวิจัยของ The U.S. Development of Health and Human Service and the Healthy Marriage Initiative (ห่วงใย (นามแฝง) 2548: 27-29) พบว่า ครอบครัวที่เข้มแข็งและมีความสุข จะส่งผลดีต่อครอบครัว และสังคม 4 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 ผลดีต่อลูก ๆ ที่เป็นเด็กเล็กและวัยรุ่น ผลการวิจัยระบุถึงผลดีหลายอย่างที่ เกิดกับเด็ก และวัยรุ่นที่ได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อแม่ที่ประสบความสำเร็จและมีความสุขในชีวิตคู่ โดยเปรียบเทียบกับชีวิตคู่ที่ไม่ประสบความสำเร็จ อาทิ ลูก ๆ มีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จ ในด้านการศึกษามากกว่า มีสุขภาพจิตดีกว่า มีปัญหาเรื่องพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมในโรงเรียนน้อยกว่า มีแนวโน้มที่จะใช้สารเสพติด และดื่มสุราน้อยกว่า ลูก ๆ มีพฤติกรรมที่เหลวไหลน้อยกว่า มีความสัมพันธ์ที่ดีกับพ่อแม่มากกว่า มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเพศน้อยกว่า

ประการที่ 2 ผลดีต่อภรรยา นักวิจัยได้ค้นพบผลดีหลายอย่างที่เกิดกับเพศหญิงที่มีชีวิตคู่ที่มีความสุข โดยเปรียบเทียบกับ คนที่มีชีวิตคู่ที่ไม่มีมีความสุข ดังนี้ มีความพึงพอใจในสัมพันธภาพมากกว่า มีสุขภาพจิตดีกว่า มีแนวโน้มที่ทำร้ายตนเอง หรือฆ่าตัวตายน้อยกว่า มีความเสี่ยงในเรื่องการใช้สารเสพติด และดื่มสุราน้อยกว่า มีความสัมพันธ์ที่ดีกับลูก ๆ มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงกว่า

ประการที่ 3 ผลดีต่อสามี นักวิจัยได้ค้นพบผลดีหลายอย่างที่เกิดกับเพศชายที่มีชีวิตคู่ที่มีความสุข โดยเปรียบเทียบกับ คนที่มีชีวิตคู่ที่ไม่มีมีความสุข ดังนี้ อายุยืนกว่า สุขภาพร่างกายแข็งแรงกว่า อาชีพการงานก้าวหน้า และมั่นคงกว่า สุขภาพจิตดีกว่า ความเสี่ยงในการใช้สารเสพติด และดื่มสุราน้อยลง มีความสัมพันธ์กับลูก ๆ ดีกว่า มีความสุขในเรื่องเพศสัมพันธ์มากกว่า ความเสี่ยงต่อภาวะโรคเรื้อรัง มีแนวโน้มว่าจะทำร้ายตัวเอง หรือฆ่าตัวตายน้อยกว่า

ประการที่ 4 ผลดีต่อชุมชน นักวิจัยได้ค้นพบผลดีหลายอย่างที่เกิดกับชุมชนเมื่อชุมชนนั้นมีเปอร์เซ็นต์ของคู่สมรสที่มีความสุขมากกว่า คู่สมรสที่ไม่มีมีความสุข ดังนี้ ประชากรที่มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงมีอัตราสูงกว่า ประชากรที่มีสุขภาพจิตที่ดีมีอัตราสูงกว่า ประชากรที่มีการศึกษาที่ดีมีอัตราสูงกว่า การใช้ความรุนแรงในครอบครัวมีอัตราลดลง สถิติการฆ่าตัวตายลดลง อัตราการตั้งครภ์ของเด็กวัยรุ่นลดลง อัตราการใช้ชีวิตที่เหลวไหลของวัยรุ่นลดลง บริการสังคมลดลงการมีชีวิตคู่ที่อบอุ่น และมีความสุขนั้นไม่ใช่เรื่องของเวรกรรมหรือโชคชะตา แต่เป็นเรื่องความเต็มใจ และตั้งใจ และเป็นความร่วมมือของทั้งสามีและภรรยา ที่จะสร้างครอบครัวที่เปี่ยมด้วยความรัก ความเข้าใจ ดังคำกล่าวที่ว่า “บ้านที่เป็นครอบครัว สร้างด้วยความรักความเข้าใจ”

ครอบครัวทุกฝ่ายต่างให้การยอมรับว่ามีความสำคัญยิ่ง ครอบครัวเป็นบ่อเกิดแห่งปัญหา และครอบครัวก็ยังเป็นกลไกหลักในการป้องกันแก้ไข และขจัดปัญหา กมล แสงสีทอง ได้เสนอแนวทางในการพัฒนาสัมพันธภาพในครอบครัว ให้สามารถคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ โดยทั้งสามีและภรรยาต้องปรับตัวเข้าหากันในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ([http://www.judiciary.go.th/jti/research/detail/suwat 1.doc](http://www.judiciary.go.th/jti/research/detail/suwat%201.doc) เข้าถึงเมื่อ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2549)

1) การปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจ ก่อนแต่งงานภรรยา มักจะมีความหวังเกี่ยวกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจไว้กับสามี สามีจึงควรคำนึงถึง ความสำคัญของความรับผิดชอบด้านเศรษฐกิจ และวางแผนสำหรับการครองชีพ

2) การปรับพฤติกรรม แต่ละฝ่ายต้องพยายามเข้าใจถึงธรรมชาติของกันและกันว่า บุคคลแต่ละคนนั้นมีพฤติกรรมที่ได้เรียนรู้มาจากครอบครัวดั้งเดิมของแต่ละฝ่าย จึงต้องใช้เวลาในการปรับตัวเข้าหากัน โดยเฉพาะพยายามตกลงถึง บทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายปฏิบัติ

3) การปรับตัวความสัมพันธ์ทางเพศ ครอบครัวไทยในเมืองมักจะมีภาวะที่จะต้องเอาใจใส่ในแง่เศรษฐกิจมากกว่าสิ่งใด การละเลยในสิ่งเหล่านี้ ถ้าเกิดมากขึ้นจะเป็นไปในแนวทาง นำไปสู่ปัญหาครอบครัวสลาย หรือคู่สมรสหันเหไปสู่บุคคลที่ให้ความเอาใจใส่แทนได้

4) การปรับตัวให้เข้ากับญาติพี่น้องของแต่ละฝ่าย การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับญาติ
ย่อมสร้างความรู้สึกที่ดี

5) การเข้าใจบทบาทที่เปลี่ยนไปตามสภาพโดยเฉพาะครอบครัวเมืองที่เป็นครอบครัว
เดี่ยว บิดามารดาจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่ง ต่อบุตรธิดา

การครองชีวิตคู่ นั้น องค์ประกอบหลักคือ สัมพันธภาพระหว่างสามี และภรรยา
และคู่สมรสที่ประสบความสำเร็จในชีวิตนั้นมักจะมีลักษณะก้าวไปด้วยกัน ทั้งในด้านความคิด และ
การกระทำ คือ คู่สมรสต่างก็คอยส่งเสริม และสนับสนุนกันและกัน ขณะเดียวกันก็คอยตักเตือน
และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาพร้อมกันอย่างสร้างสรรค์ Dr.Nick Stinnett ผู้เชี่ยวชาญด้านครอบครัว
ได้ศึกษาครอบครัวกว่า 14,000 ครอบครัวพบว่าครอบครัวที่ประสบความสำเร็จต้องมีองค์ประกอบ
อย่างน้อย 6 ประการ ดังนี้ (ห้วงใย (นามแฝง) 2549: 30)

1) การอุทิศตัวต่อกัน คือการที่คนสองคนทุ่มเทชีวิตให้กันและกัน ตั้งใจที่จะทำ
สิ่งที่ดีที่สุดให้อีกฝ่ายหนึ่ง ให้เกียรติซึ่งกันและกันเสมอ ยอมสละความสุข และความพึงพอใจ
ส่วนตัวเพื่อเห็นแก่คนที่เขารัก สำหรับคู่สมรสมีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่งเสมอ

2) การสื่อสารในทางบวกและสร้างสรรค์ เป็นทักษะการสื่อสารระหว่างสามีและ
ภรรยา ที่สามารถสื่อความรู้สึกของตนเองไปยังคู่สมรสได้อย่างมีศิลปะ

3) การแสดงความชื่นชมกัน เป็นการแสดงความพึงพอใจ ที่ต่างฝ่ายต่างมีให้กัน
และมักแสดงออกเป็นการชมเชย เป็นความห่วงใยซึ่งกันและกัน มีมิตรภาพที่ดีต่อกัน หยอกล้อ
มีอารมณ์ขันซึ่งกันและกัน

4) การใช้เวลาร่วมกัน ทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ การพูดคุยกันเป็นประจำ
การทำกิจกรรมต่างร่วมกัน รวมไปถึงเพศสัมพันธ์ที่พึงพอใจของทั้งสองฝ่าย

5) ศีลธรรม หลักศาสนาที่คนทั้งสองยึดถือ และนำมาเป็นแนวทางในการใช้ชีวิตคู่

6) ความสามารถในการจัดการกับความตึงเครียด เป็นจัดการกับความตึงเครียด
ที่เกิดขึ้น โดยที่ทั้งคู่ร่วมแรงร่วมใจกันฝ่าวิกฤติที่เกิดขึ้น

และในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาองค์ประกอบของสัมพันธภาพในการครองชีวิตคู่
ประกอบด้วย การยกย่อง และการให้เกียรติกัน การซื่อสัตย์ต่อกัน การให้อภัยกัน การช่วยเหลือกัน
และความสัมพันธ์ทางเพศ

1. การยกย่องและให้เกียรติกัน

องค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความพึงพอใจในชีวิตสมรสคือ การยกย่อง
และให้เกียรติกันได้แก่ การที่สามีและภรรยาต้องอยู่ด้วยกัน โดยการเคารพในสิทธิของกันและกัน
รวมทั้งการยกย่องให้เกียรติซึ่งกันและกัน ปัจจัยพื้นฐานของการสร้างชีวิตครอบครัวที่ดี มาจากสมาชิก
ในครอบครัวต้องยกย่องให้เกียรติกันอย่างสม่ำเสมอ ไม่ก้าวก่าหน้าที่การงาน และเคารพในสิทธิของกัน

และกัน Burr (อ้างถึงใน กัชรพันธ์ มณีศิริ 2547: 13) สอดคล้องกับ เกษม ต้นติพลาชีวะ (อ้างถึงใน มัลลิกา สมสกุล 2543 : 20-21) ซึ่งกล่าวว่า การให้เกียรติและไว้วางใจกัน หมายถึง สมาชิกของครอบครัว ต้องยกย่องให้เกียรติกันอย่างสม่ำเสมอ ไม่ก้าวก่ายหน้าที่การทำงานและเคารพสิทธิของกันและกัน การติดตามตรวจสอบกันอยู่เป็นประจำ เป็นการไม่ให้เกียรติและแสดงถึงสัมพันธภาพในครอบครัวที่ไม่ดี เมื่อมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นไม่ควรถกเถียงกันต่อหน้าผู้อื่นแม้แต่ลูกของตนเองต้องอดทน และกล่าวถึงกันในแง่ดี การถกเถียงกันต่อหน้าผู้อื่นนั้นเป็นการนำสิ่งที่ไม่ดีหรือข้อบกพร่องของคุณสมรสไปประกาศให้กับคนอื่นได้รับรู้ ถือเป็นสิ่งที่คู่สมรสไม่พึงปฏิบัติ ธนัญชัยเศรษฐี ได้ให้โอวาทนางวิชาชาในวันที่สมรส (อ้างถึงใน จำเนียร รักษาภักดี 2544 : 90) ใจความที่สำคัญตอนหนึ่งว่า “ไฟในอย่านำออก หมายถึง ผู้ที่ทำการสมรสต้องมีความหนักแน่น ไม่นำความในครอบครัวไปเล่าหรือนินทาให้คนอื่นฟังเนื่องจากจะทำให้เกิดความแตกแยกในครอบครัว และไฟนอกอย่านำเข้ามา หมายถึง การไม่นำเรื่องราวที่ไม่ดี อันจะส่งผลกระทบต่อครอบครัวมากแล้ว”

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2540: 41-42) ได้กล่าวถึงคู่ชีวิต หรือคู่ที่ถูกหน้าที่กัน ควรสงเคราะห์ และอนุเคราะห์กัน โดยที่สามีควรปฏิบัติต่อภรรยาดังนี้ ควรยกย่องให้เกียรติ สมฐานะที่เป็นภรรยา ไม่ดูหมิ่น ไม่คิดนอกใจ มอบความเป็นใหญ่ในบ้าน และหาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นอย่างดี ส่วนภราก็ควรปฏิบัติต่อสามีดังนี้ จัดงานบ้านให้เรียบร้อย สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี ไม่คิดนอกใจ รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ และขยัน ช่างจัดช่างทำ เองงานทุกอย่าง

การยกย่องและการให้เกียรติกัน เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะทำให้ชีวิตคู่พบกับความสุข และเป็นสิ่งที่คู่สมรสพึงปฏิบัติต่อกันอย่างสม่ำเสมอ เพราะเป็นสิ่งที่ดีงาม ควรค่าเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสมาชิกในครอบครัว

2. ความซื่อสัตย์ต่อกัน

คลินิกรีก (อ้างถึงใน ปรียานุช รวิยะวงศ์ 2547: 16-17) ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ สำหรับการใช้ชีวิตคู่ว่า จงซื่อสัตย์ต่อความรู้สึกของตนเอง และคนรักของคุณ ความซื่อสัตย์ต่อความรู้สึกหมายถึง การอธิบายความรู้สึกของคุณอย่างตรงไปตรงมา ต่อคนรัก อย่าปิดบังความรู้สึก ถ้าเขาทำให้คุณเจ็บปวด หรือโกรธเคือง จงบอกเขาอย่างไม่ต้องอาย ความสัมพันธ์ที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความซื่อสัตย์ เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่มีคุณค่าอะไรเพียงพอที่จะเสียค่าส่วนเกษม ต้นติพลาชีวะ (อ้างถึงใน มัลลิกา สมสกุล 2543: 20-21) กล่าวว่าความซื่อสัตย์เป็นปัจจัยพื้นฐานอย่างหนึ่งของการสร้างชีวิตครอบครัว สมาชิกในครอบครัวต้องมีความซื่อสัตย์ต่อกัน ประพฤติตนให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจ ไม่โกหกหลอกลวง เป็นตัวอย่างที่ดีของลูกหลาน สร้างคุณธรรมให้ครอบครัวและสังคม จากข้อมูลข้างต้นนั้น การมีชีวิตคู่ ควรมีความซื่อสัตย์ทั้งต่อตนเอง และต่อคู่ชีวิต มีความจริงใจ พร้อมทั้งจะปรับตัวเข้าหากันอย่างตรงไปตรงมา เพื่อให้เกิด

ความไว้วางใจในความรู้สึกที่ตนเองมีต่อชีวิต มีความประพฤติที่เป็นไปเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสมาชิกในครอบครัว และสังคม

3. การให้อภัยกัน

Worthington และ Drinkard (อ้างถึงใน อุทุมพร ตรังคสมบัติ 2545: 18) กล่าวว่า การยกโทษและคืนดีกันเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ความสัมพันธ์ดีขึ้น โดยเฉพาะในกรณีที่มีฝ่ายหนึ่งได้ทำลายความไว้วางใจของอีกฝ่ายหนึ่ง ด้วยการไปมีความสัมพันธ์นอกสมรส

ในทางศาสนาก็สอนให้รู้จักการให้อภัยกัน เช่นคำว่า อโหสิกรรม หมายถึง ไม่ถือโทษในสิ่งที่ได้กระทำไปแล้ว Stinnett กล่าวว่า ศาสนาสอนให้คนมีความอดทน ต่อกันและกัน มีการให้อภัยกัน ช่วยเหลือกันและกันมากขึ้น ทำให้ชีวิตสมรสมีความสุขความพึงพอใจ (ฉันทจิต จริยจรูญโรจน์ 2541: 11)

สายสุรี จุติกุล กล่าวว่า สามี และภรรยาควรให้อภัยกัน โดยวิธีการ ให้ความสำคัญแก่ตนเอง ในการคลายความโกรธ และพูดกันอย่างมีเหตุมีผล เมื่อเข้าใจกันแล้วก็ให้อภัยกัน โดยไม่พยายามเอาชนะหรือเอาเปรียบกัน (นฤพนธ์ จาระนัย 2543: 18)

การให้อภัยเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง ดังนั้นคู่ชีวิตจึงควรฝึกฝนทักษะในการจัดการกับความขัดแย้งในแบบที่สร้างสรรค์ เพื่อไม่ให้ความขัดแย้งเป็นต้นเหตุ ทำลายความรักที่คู่ชีวิตมีต่อกัน และแนวทางที่คู่ชีวิตสามารถนำไปใช้เมื่อเกิดความขัดแย้ง ประกอบด้วย (ปรารธนา (นามแฝง) 2548: 12-13)

1) การสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการจัดการกับความขัดแย้ง

(1) การเตรียมตัวเองให้พร้อมด้วยการข่มใจ และควบคุมจิตใจให้สงบ หากมีความโกรธ ความขุ่นข้องหมองใจ จงขจัดมันออกไปเสียก่อน

(2) จงให้อภัยคู่สมรส และให้อภัยตัวเอง เพราะคุณทั้งสองไม่ใช่ศัตรูคู่อาฆาต เพียงแต่อาจมีบางสิ่งบางอย่างที่ไม่เห็นด้วยกันเท่านั้น

(3) เลือกเวลาที่เหมาะสม ซึ่งเป็นเวลาที่ทั้งคู่ผ่อนคลายที่สุด เช่น หลังจากที่มีความขุ่นข้องหมองใจสงบแล้วลง

(4) เลือกสถานที่ที่เหมาะสม เป็นสถานที่ที่ทั้งคู่จะสามารถพูดคุยกันได้อย่างเปิดเผยและไม่ถูกรบกวน เช่น ห้องนอน

2) การปรับความเข้าใจกัน คู่สมรสต้องเรียนรู้ที่จะพูดถึงความเข้าใจของตนเอง ต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้น พร้อมกันนั้นก็ยอมรับว่า บางทีในความเป็นจริงอาจไม่เป็นเช่นนั้นก็ได้ และไม่ควรสรุปว่าที่ตัวเองคิด และทำถูกต้องแล้ว วิธีการอย่างหนึ่งที่มีประสิทธิภาพในการทำความเข้าใจกับความขัดแย้งก็คือ การถาม เช่น ถามว่า “คุณกลับบ้านดึกมาหลายวันแล้ว ช่วงนี้งานยุ่งหรือ” ความเป็นจริงก็คือ งานยุ่ง ซึ่งภรรยาอาจคิดเองว่า สามีไปเที่ยวเตร่นอกบ้านโดยไม่สนใจเป็นต้น

3) มุ่งเน้นที่เรื่องความขัดแย้ง ไม่ใช่ตัวบุคคล คู่สมรสต้องพูดคุยเรื่องความขัดแย้ง โดยไม่ต้องว่าคำหยาบ หรือประชดประชันอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นการพูดคุยจากความรู้สึกของเราที่ปรารถนาให้อีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจ โดยตั้งอยู่บนรากฐานของความรัก และการให้เกียรติคู่สมรส เช่น สามีพูดว่า “ผมเห็นรายการค่าใช้จ่ายของเราแล้ว รู้สึกไม่สบายใจ และหวังว่า เงินของเราจะไม่พอใช้ในเดือนนี้” ไม่ควรพูดว่า “คุณเห็นผมเป็นเครื่องพิมพ์เบงค์หรือไง ใช้จ่ายแบบไม่คิดอย่างนี้จะมีเงินพอใช้อย่างไร” เป็นต้น

4) ยกโทษให้แกกัน และลืมความขัดแย้ง แม้ความความขัดแย้งจะผ่านพ้นไปแล้ว แต่ถ้าหากคู่สมรสยังไม่ยอมยกโทษให้แกกัน ก็เหมือนกับการปล่อยให้มี “รากขม” เกิดขึ้น วันข้างหน้าหากมีความขัดแย้งเกิดขึ้นอีก อาจมีการรื้อฟื้นเรื่องนี้ขึ้นมาอีก ดังนั้น ควรขจัด “รากขม” ด้วยการยกโทษ หรือให้อภัยกันและกันอย่างสิ้นเชิง และลืมความเจ็บปวด

5) อย่าพยายามเอาชนะกัน ไม่มีประโยชน์ที่คู่สมรสจะเอาชนะกัน ในความขัดแย้ง บทสรุปของการจัดการกับความขัดแย้ง 3 ประการ

(1) ผู้ชนะอาจพึงพอใจ แต่ผู้แพ้เจ็บปวด

(2) แพ้ทั้งคู่ หมายถึงคู่สมรสต่างไม่ยอมกันก็เจ็บปวดทั้งคู่

(3) ชนะทั้งคู่ หมายถึง ความขัดแย้งก่อให้เกิดผลดีต่อคู่สมรส คือ เรียนรู้กันมากขึ้น เข้าใจกันมากขึ้น รักกันมากขึ้น และมีเกราะคอยป้องกันความขัดแย้งในอนาคต

6) มองไปข้างหน้า และเรียนรู้จากเหตุการณ์ที่ผ่านมา ความขัดแย้งของสามี และภรรยา เป็นเพียงเหตุการณ์หนึ่งในการใช้ชีวิตคู่ ดังนั้น จงเรียนรู้และทำความเข้าใจ เพื่อไม่ให้ความขัดแย้งมาทำลายชีวิตครอบครัว

สรุปว่า การให้อภัยกัน นอกจากจะทำให้ปัจเจกบุคคลมีความสุข ความสบายใจแล้ว ยังทำให้คู่สมรสได้มีโอกาสปรับปรุงแก้ไขในสิ่งที่ตัวเอง ได้กระทำความผิดด้วยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม และการให้อภัยนั้นเป็นแนวทางที่สำคัญแนวทางหนึ่งที่จะทำให้ชีวิตครอบครัว สามารถดำเนินต่อไปได้

4. การช่วยเหลือกัน

การช่วยเหลือกัน เป็นการปรับตัวเข้าหากันอย่างหนึ่งของการมีชีวิตคู่ การดำเนินชีวิตคู่ในครอบครัวรูปแบบเดิมนั้น สามีคือ ผู้ที่ทำงานนอกบ้านหาเพื่อหารายได้มาเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว ภรรยารับผิดชอบงานในบ้าน แต่ภาวะเศรษฐกิจ และสังคมในปัจจุบัน การใช้ชีวิตคู่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ทั้งสามีและภรรยาต้องทำงานนอกบ้าน เพื่อช่วยกันหาทรัพยากรต่าง ๆ เข้าครอบครัว ดังนั้นการแบ่งหน้าที่ในครอบครัวจึงเป็นของทั้งสองฝ่าย และควรมีความยืดหยุ่นในการแบ่งงานกัน พรหมทิพย์ 2540 (อ้างถึงใน ภัชรพันธ์ มณีศิริ 2547 : 15) Hill&Hansan (มนนิภา

สังข์ศักดิ์ดา 2545 : 50) กล่าวว่า ระบบครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่สิ่งตายตัว มีขอบข่ายที่กว้างขวาง รวมทั้งมีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamic) มากกว่าสถิตย์ (Static)

การช่วยเหลือกัน หรือการแบ่งเบาภาระหน้าที่ในครอบครัวเป็นสิ่งที่คู่สมรสพึงกระทำ เพื่อให้วงจรชีวิตครอบครัวดำเนินไปอย่างสมดุล โดยคู่ชีวิตหรือคู่สมรสเป็นผู้ขับเคลื่อนไปข้างหน้า การช่วยเหลือกันนั้น มีคำสอน หรือวาทีกรรมของคนพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สอนให้คู่สมรสช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่นคำว่า “หนักช้อยกันหาบ หยาบช้อยกันคิง” หมายความว่า คู่ชีวิตหรือคู่สมรสต้องช่วยกันฝ่าฟันปัญหา หรืออุปสรรคต่าง ๆ โดยไม่ทอดทิ้งกัน

5. การมีเพศสัมพันธ์

เพศสัมพันธ์ เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่จะทำให้คู่สมรสอยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุข และเป็นประเด็นสำคัญในการอยู่ร่วมกัน ในโลกแห่งการครองเรือน ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) นักจิตวิทยาผู้ก่อตั้งทฤษฎีจิตวิเคราะห์ กล่าวว่า มนุษย์มีสัญชาตญาณทางเพศตั้งแต่เกิด (อ้างถึงใน จำเนียร รักษาภักดี 2544: 41) และ อับราฮัม เอช มาสโลว์ (Abraham H.Maslow) (อ้างถึงใน ไพฑูรย์ มีกุล 2540: 62) นักจิตวิทยาที่ทำการศึกษเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ได้กล่าวว่า ความต้องการทางเพศเป็นความต้องการเบื้องต้นอย่างหนึ่งของมนุษย์

นอกจากนี้ นายแพทย์สุรพงษ์ อัมพวันวงษ์ (อ้างถึงใน เพชรน้ำหนึ่ง ศรีวรรณะ 2545: 23) กล่าวว่า ชีวิตคู่ ชีวิตครอบครัว ต้องการ และความผูกพันรักใคร่ (Family tie) มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยแยกให้เห็นอย่างชัดเจนได้ ดังนี้

- 1) ความผูกพันของสามีและภรรยา
- 2) ความรักใคร่กันของสามีและภรรยา
- 3) ความสุขทางเพศของสามีและภรรยา

ซึ่งปัจจัยทั้ง 3 ประการนี้เป็นรากฐานแห่งความสุขของชีวิตคู่ ทั้งชายและหญิง ที่ตกลงปลงใจกันใช้ชีวิตคู่ร่วมกันจะต้องพัฒนาองค์ประกอบ 3 ประการนี้ให้เจริญงอกงามตลอดไปด้วย ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้อง เรียนรู้เทคนิคต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยนี้ แล้วนำมาปฏิบัติให้ได้รับความสุข ความพึงพอใจต่อกันในชีวิตคู่ด้วย

ความสัมพันธ์ทางเพศเป็นสิ่งที่สามารถปรับได้ คู่สมรสจะต้องไม่ปิดบังกัน จะต้องมีการสังเกตรสนิยมของการและกัน เพราะความสัมพันธ์ทางเพศจำเป็นที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องได้รับความสุข ความพึงพอใจพอ ๆ กัน และเป็นเรื่องสำคัญที่ช่วยจรรโลงให้เกิดความพึงพอใจในชีวิตสมรสได้ (นิยม บุญมี 2534) และ จากการวิจัยของ Wyatt & Rowe และ Hurbert & Whittaker (อ้างถึงใน ฉันทจิต จริยจรูญโรจน์ 2541: 10) พบว่า ความสัมพันธ์ทางเพศเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คู่สมรสเกิดความพึงพอใจในชีวิตสมรส

เพศสัมพันธ์เป็นสิ่งที่สำคัญในชีวิตคู่ เป็นของขวัญพิเศษที่สามี ภรรยา จะมอบให้แก่กัน เพศสัมพันธ์ที่มีความสุขเกิดจาก ความรักและความเสน่หาที่สามี และภรรยามีต่อกัน ดังนั้นสามี และภรรยาต้องเรียนรู้ซึ่งกันและกันในเรื่องนี้ว่า จะทำให้คู่ชีวิตของตนมีความสุข ในเรื่องเพศได้อย่างไร หลักการง่าย ๆ คือ (สมาใจ รักษาศรี 2548: 7-8)

1) ต้องอยู่บนพื้นฐานของความรัก หมายความว่า เพศสัมพันธ์ในชีวิตสมรสไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการ แต่เกิดจากรักที่ทั้งสองฝ่ายมีให้แก่กัน และปรารถนา จะแสดงออกต่อกัน ในด้านร่างกาย ความรักทำให้ไม่คาดหวังว่าจะเป็น ฝ่ายรับ แต่ปรารถนาจะเป็น ฝ่ายให้ โดยมุ่งหวังจะให้อีกฝ่ายหนึ่งมีความสุขมากที่สุด ความรู้สึกพึงพอใจในความสัมพันธ์ทางเพศ จึงสอดคล้องกันทั้งทางด้านร่างกาย และทางด้านจิตใจ

2) ต้องสื่อสารกัน หมายความว่า สามี และภรรยาต้องกล้าพูด และกล้าเปิดเผย ความรู้สึกต่อกันในเรื่องเพศสัมพันธ์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในอารมณ์ ความรู้สึก ความพึงพอใจ ระหว่างกัน มิฉะนั้นอาจเกิดปัญหาได้ เพราะหากสามีหลับอย่างมีความสุขหลังจากที่ตนเองได้รับความพึงพอใจโดยไม่สนใจว่าภรรยาจะรู้สึกอย่างไร ดังนั้นสามีภรรยาต้องกล้าที่จะเปิดเผยความรู้สึก ของตนเองให้อีกฝ่ายหนึ่งทราบเพื่อการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

3) ไวต่อความต้องการของกันและกัน หมายความว่า สามีและภรรยาต้องไว ต่อความต้องการของกันและกัน และตอบสนองความรู้สึกนั้นอย่างเต็มใจ ไม่หาข้ออ้างต่าง ๆ นานา เพื่อปฏิเสธอีกฝ่ายหนึ่ง และที่สำคัญไม่ใช่เรื่องเพศเป็นเครื่องต่อรอง

4) การเตรียมความพร้อม หมายความว่า การสร้างบรรยากาศและอารมณ์ล่วงหน้า ก่อนมีเพศสัมพันธ์ เช่น การนัดหมายกันล่วงหน้า การที่สามีช่วยภรรยาทำงานในบ้าน เป็นต้น และยัง หมายถึง การเตรียมตนเอง และการสร้างบรรยากาศที่เหมาะสม เช่น เรื่องความสะอาดของร่างกาย สภาพแวดล้อม

จากข้อมูลข้างต้นนั้น สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ทางเพศ เป็นธรรมชาติของมนุษย์ และเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้คู่ชีวิตเกิดความพึงพอใจในชีวิตสมรส ความบกพร่องด้านความสัมพันธ์ ทางเพศเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการแยกกันอยู่ หรือเลิกร้างกันของคู่สมรส ซึ่งคู่สมรสบางคู่มีความเหมาะสมกันทั้งด้านรูปสมบัติ และทรัพย์สมบัติ แต่ก็ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันไม่ได้ ซึ่งมีเพียงคู่สมรส เท่านั้นที่รู้และเข้าใจ สอดคล้องกับวาทีกรรมที่ว่า “ฝนตกหลังคารั่ว” หมายถึง คนที่อยู่ข้างในบ้าน คือคู่สมรสเท่านั้นที่รู้ ถึงสาเหตุของปัญหาที่แท้จริง

4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มัลลิกา สมสกุล (2543 : ง) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในชีวิตสมรสของข้าราชการงบประมาณ กลุ่มตัวอย่างคือข้าราชการสำนักงานงบประมาณที่สมรสแล้วจำนวน 175 คน พบว่า ข้าราชการสำนักงานงบประมาณที่สมรสแล้วมีความพึงพอใจมีความพึงพอใจในชีวิตสมรสในภาพรวมอยู่ในระดับที่พึงพอใจมาก สำหรับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในชีวิตสมรสได้แก่ คุณภาพชีวิตสมรสของบิดามารดา การสนับสนุนจากบุคคลรอบข้าง การสื่อสารระหว่างคู่สมรสความเป็นเพื่อนคู่ชีวิต และความคาดหวังทางบทบาท ส่วนอายุแรกสมรส และระยะเวลาคู่สมรสก่อนสมรส ไม่ใช่ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในชีวิตสมรสของข้าราชการสำนักงานงบประมาณ การวิเคราะห์ตัวแปรอิสระที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในชีวิตสมรสพบว่า ความเป็นเพื่อนคู่ชีวิต การสื่อสารระหว่างคู่สมรส และการสนับสนุนจากบุคคลรอบข้างเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลที่สามารถพยากรณ์ความพึงพอใจในชีวิตสมรสของข้าราชการสำนักงานงบประมาณ

สรินยา แก้วจินดา (2544 : ง) ได้ศึกษาเรื่องการเลือกคู่ของพยาบาลสังกัดโรงพยาบาลของรัฐ ในกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างเป็นพยาบาลวิชาชีพที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลเขตกรุงเทพมหานคร ที่สมรสแล้วจำนวน 360 คน ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญขององค์ประกอบในการเลือกคู่ด้านความรักมากที่สุด โดยเห็นได้จากในทุกข้อคำถามมีผู้ใช้องค์ประกอบด้านความรักถึงร้อยละ 82.8-94.2 ในการตัดสินใจเลือกคู่ส่วนองค์ประกอบที่กลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญน้อยที่สุด คือองค์ประกอบทางความสัมพันธ์ทางเพศก่อนการสมรส และผลจากการวิเคราะห์พบว่า องค์ประกอบด้านความเหมาะสม เป็นองค์ประกอบที่สามารถนำมาอธิบายถึงแนวโน้มในการเลือกคู่ได้ร้อยละ 7.964 ประกอบไปด้วยตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับความเหมาะสมที่มีค่าตามเกณฑ์ทั้งหมด 7 ตัวชี้วัด คือ รายได้ ฐานะทางเศรษฐกิจ หน้าที่การงาน ความมั่นคง ความคาดหวังทางเศรษฐกิจ การศึกษา ความคาดหวังทางการศึกษา

พัชนี หาญเทพินทร์ (2548 :ง) ได้ศึกษาเรื่อง สิทธิของชายหญิงที่อยู่ร่วมกันโดยมิได้สมรส โดยศึกษาหลักกฎหมายต่างประเทศ แล้วนำมาเปรียบเทียบกับหลักกฎหมายไทย พบว่ากฎหมายต่างประเทศ ให้สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ มากมายกับชายหญิงที่อยู่ร่วมกัน อาทิเช่น สิทธิในการเรียกค่าสินไหมทดแทนจากบุคคลภายนอกที่มาทำการละเมิดกับคู่สัมพันธ์ของตนเอง ตามกฎหมายของประเทศออสเตรเลีย และแคนาดา สิทธิในการขอระงับความรุนแรงภายในครอบครัวตามกฎหมายในประเทศอังกฤษ การรับช่วงสิทธิในการเช่า ตามกฎหมายประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส สิทธิในการขอรับมรดกในฐานะญาติโดยธรรม ตามกฎหมายออสเตรเลียเป็นต้น ซึ่งสิทธิดังกล่าวประเทศไทย ไม่ได้ให้ไว้สำหรับการอยู่ร่วมกันโดยมิได้สมรส หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งกฎหมายไทย ไม่ได้รับรองหรือคุ้มครองเรื่องดังกล่าวเลย

ธนารดี คำยา (2541 : ง) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจดทะเบียนสมรสของสตรีไทย กลุ่มตัวอย่างเป็นสตรีที่กำลังสมรส อายุ 15-44 ปี จำนวน 2,800 คน พบว่า สตรีที่สมรสประมาณครึ่งหนึ่งจดทะเบียนสมรส ส่วนแนวโน้มของการจดทะเบียนสมรส ไม่สามารถสรุปได้ว่า สตรีไทยมีการจดทะเบียนเพิ่มขึ้นหรือลดลงในเวลาที่ผ่านไป เนื่องจากมีความล่าช้าในการจดทะเบียนสมรส กล่าวคือ มีเพียงสตรีร้อยละ 16.7 ของสตรีทั้งหมดที่จดทะเบียนสมรสภายในปีแรกที่อยู่กินกันกับสามี สัดส่วนการจดทะเบียนสมรสภายในปีแรกของการอยู่กินกันไม่ได้เพิ่มขึ้นในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา แต่มีสัดส่วนสูงกว่าในอดีตหรือ 15 ปีก่อนหน้านั้น สำหรับแผนการจดทะเบียนสมรส พบว่า สตรีที่มีลักษณะภูมิหลังแตกต่างกัน เช่น อายุเมื่อสมรส อาชีพของสตรี และสามี ระดับการศึกษาของสตรี และสามี ภาคและเขตที่อาศัย จะมีระยะเวลาช้าในการจดทะเบียนสมรสแตกต่างกัน ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจดทะเบียนสมรสด้วยการวิเคราะห์จำแนกหมู่ พบว่า อายุเมื่อสมรส ระยะเวลาที่สมรส จำนวนครั้งที่สมรสของสตรีและสามี จำนวนบุตรเกิดรอด อาชีพของสตรีและสามี ระดับการศึกษาของสตรีและสามี ภาค เขตที่อยู่อาศัย เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจดทะเบียนสมรสอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สตรีที่จดทะเบียนสมรสให้เหตุผลว่า ต้องการให้ถูกต้องตามกฎหมายมีส่วนมากที่สุด เหตุผลรองลงมาคือ เพื่อความมั่นคงในชีวิตครอบครัว เพื่อใช้เป็นเอกสารในการติดต่อต่าง ๆ สตรีที่ไม่จดทะเบียนสมรสให้เหตุผลว่า ไม่จำเป็น มีสัดส่วนสูงที่สุด เหตุผลรองลงมาคือ การจดทะเบียนสมรสมีความยุ่งยากและไม่ต้องการให้มีปัญหาในการทำนิติกรรม

นฤพนธ์ จาระนัย (2543 : ง) ได้ศึกษาความพึงพอใจในชีวิตสมรสของข้าราชการตำรวจตระเวนชายแดน กลุ่มตัวอย่างเป็นข้าราชการตำรวจชั้นประทวน-พลตำรวจ ในสังกัดสำนักงานผู้บัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน กองบังคับการตำรวจ กองบังคับการฝึกพิเศษ และกองบังคับการสนับสนุน จำนวน 250 คน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในชีวิตสมรสในระดับปานกลาง ร้อยละ 50.4 และตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในชีวิตสมรส ได้แก่ ประสิทธิภาพการสื่อสาร ความเป็นเพื่อนคู่ชีวิตความด้อยเปรียบสัมพันธ์ ความสมานฉันท์บางบทบาทและความสุขในด้านเพศสัมพันธ์ โดยตัวแปรทั้ง 5 มีความสัมพันธ์ทางบวก และมีความสามารถร่วมกันในการพยากรณ์ความพึงพอใจในชีวิตสมสร้อยละ 59.06 โดยตัวแปรประสิทธิภาพการสื่อสารมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในชีวิตสมรสมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ความเป็นเพื่อนคู่ชีวิต ความด้อยเปรียบสัมพันธ์ ความสุขในด้านเพศสัมพันธ์ และความสมานฉันท์ในบทบาท ตามลำดับ

ปาจริย์ วัฒนากกร (2546 : ง) ได้ศึกษาทัศนคติของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่มีต่อการเลือกคู่ครอง กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีการศึกษา 2545 จำนวน 300 คน ผลการศึกษาพบว่า นิสิตมีทัศนคติต่อการเลือกคู่ครองอยู่ในระดับสูง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับทัศนคติเกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง ได้แก่ ชั้นปีที่ศึกษา และรายได้ของครอบครัว ในขณะที่เพศ

การพักอาศัย ภูมิลำเนาเดิม และอาชีพของบิดามารดาหรือผู้ปกครอง ไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติเกี่ยวกับการเลือกผู้ครอง นิสิตชายหญิงให้ความสำคัญของคุณสมบัติทางด้านความรักความเข้าใจมากที่สุด โดยค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.68 ส่วนเกณฑ์คุณสมบัติที่นิสิตชายหญิงให้ความสำคัญน้อยที่สุดคือ ความใกล้ชิด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.75

นฤมล ปานอร่าม (2547 : ง) ได้ศึกษา ความคิดเห็นที่มีต่อการใช้ชีวิตของนิสิตนักศึกษา มหาวิทยาลัยของรัฐในเขตกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างเป็นนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยปิด ของรัฐ ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 240 คน ผลการวิจัย พบว่า นิสิตนักศึกษาร้อยละ 62.4 เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 20.23 ปี มีจำนวนพี่น้อง 1-4 คน มากกว่าครึ่งมีจำนวนสมาชิกมากกว่า 4 คน และน้อยกว่า ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ในครอบครัวดี นับถือศาสนาพุทธ บิดามารดามีการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ประกอบอาชีพค้าขายและประกอบธุรกิจส่วนตัว บิดามารดาอยู่ร่วมกัน นิสิตนักศึกษาพักอาศัยกับ บิดามารดาซึ่งมีภูมิลำเนาในเขตกรุงเทพมหานคร มีรายได้ครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือน 56,435.71 บาท นิสิตนักศึกษาได้รับเงินอุปการะเฉลี่ย 4,827.62 บาท/เดือน โดยได้รับค่าใช้จ่ายจากบิดามารดา และ ระบุว่าเพียงพอกับค่าใช้จ่ายต่อเดือน นิสิตนักศึกษาส่วนมาก (75.0 %) คิดว่ามีคู่วิธีระหว่างเรียน เป็นเรื่องที่เหมาะสม แต่ผู้ตอบส่วนใหญ่ไม่มีคนรัก (69.3 %) และปฏิเสธการใช้ชีวิตคู่ระหว่างเรียน (90.7 %) ปัจจุบันพบว่านักศึกษาส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้การมีชีวิตคู่ระหว่างเรียน (70.7 %)

เพชรน้ำหนึ่ง ศรีวรรณนะ (2545: ง) ได้ศึกษาการศึกษาความรู้ ทัศนคติ และปัจจัย ในการมีชีวิตคู่ของคนพิการจากการบาดเจ็บทางไขสันหลังในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล กลุ่มตัวอย่างเป็นคนพิการจากการบาดเจ็บทางไขสันหลัง ในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล จำนวน 50 คน โดยการสัมภาษณ์ พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่อายุ 31-45 ปีและส่วนใหญ่ อยู่สถานภาพโสด มีผู้สมรสมาตั้งแต่ก่อนพิการร้อยละ 44.44 ของจำนวนผู้ที่อยู่ในสถานภาพสมรส ในด้านคู่วิชากรนั้นเป็นผู้ไม่พิการร้อยละ 83.33 และเป็นผู้ที่มิบุตรก่อนพิการทุกคน ความรู้เกี่ยวกับการมีชีวิตคู่ ผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีความรู้ข้อกฎหมายเกี่ยวกับการสมรสเป็นอย่างดีมีเพียงร้อยละ 22 ครอบครัว ที่รู้เรื่องการวางแผนครอบครัวนั้นร้อยละ 90 ความต้องการตรวจร่างกายก่อน การสมรส เพื่อป้องกันโรคต่าง ๆ รวมถึงโรคจากเพศสัมพันธ์ ในด้านการปรับตัวเมื่อมีชีวิตคู่ บุคคล พิการส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการให้อภัยซึ่งกันและกัน และผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ทราบถึง ปัญหาการตายค้ำในเพศชาย และปัญหาไม่ถึงจุดสุดยอดในเพศหญิง สำหรับทัศนคติในการมีชีวิต คู่ ส่วนใหญ่มีทัศนคติทางบวก โดยร้อยละ 74 เห็นว่าบุคคลผู้พิการสามารถแต่งงานมีคู่วิชากรได้ และ มากกว่าครึ่งหนึ่งเห็นว่าควรเปิดเผยความต้องการในการมีชีวิตคู่ ปัจจัยในการตัดสินใจมีชีวิตคู่ ผู้ให้สัมภาษณ์ให้ความสำคัญในเรื่อง ความสนใจที่ตรงกัน และลักษณะการพุดจา และมีจำนวนน้อย เพียง 1 ใน 5 ที่ให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษาของคู่วิชากร

จำเนียร รักษาภักดี (2544 : ง) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาเรื่องจริยธรรมของกลุ่มสมรสตามหลักพุทธศาสนา เป็นการศึกษาถึงท่าทีของพุทธจริยธรรม ที่มีต่อการครองคู่สมรส ว่าพุทธจริยธรรมวางกรอบของกลุ่มสมรสไว้อย่างไร รวมไปถึงหลักพุทธจริยธรรมเกี่ยวกับคู่สมรสที่นำมาประยุกต์ใช้แล้วจะช่วยแก้ไขปัญหาย่ำร้างในสังคมปัจจุบันได้มากน้อยเพียงไร จากการศึกษาวิเคราะห์ถึงบทบาทเกี่ยวกับพุทธจริยธรรมเกี่ยวกับคู่สมรส ทำให้พบว่า พุทธจริยธรรมเน้นให้คู่สมรสปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน ในฐานะคู่สมรสอย่างสมบูรณ์ ในขณะที่เดียวกันพุทธจริยธรรมยังมุ่งพัฒนาคู่สมรสให้เข้าสู่กระบวนการไตรสิกขาอีกด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวของพุทธจริยธรรมถือว่าเป็นหลักการที่ครอบคลุมประเด็นการสมรสเอาไว้อย่างครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็นการเลือกคู่สมรสที่มีลักษณะที่เสมอเหมือนกันในด้านทัศนคติ การประพฤติ ความคิดอ่านที่มุ่งพัฒนา (ปัญญา) รวมไปถึงการปฏิบัติต่อกัน (หน้าที่) และการสร้างสรรค์ครอบครัว และจากการศึกษาพบว่าในปัจจุบันคู่สมรสได้ประสบปัญหาการหย่าร้างเป็นจำนวนมาก และปัญหาดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคม การนำพุทธจริยาเกี่ยวกับคู่สมรสมาประยุกต์ใช้จึงเป็นวิถีทางที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวได้ และพุทธจริยธรรมยังมุ่งเน้นการเสริมสร้างพัฒนาการของกลุ่มสมรสในการสร้างสรรค์สถาบันครอบครัวให้มีเสถียรภาพ

ฉันทนา วุฒิไกรจารีต (2544 : 85-85) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยก่อนการสมรส ปัจจัยการเลือกคู่ครองและทัศนคติต่อการสมรสระหว่างแรงงานที่จดทะเบียนสมรส และแรงงานที่ไม่จดทะเบียนสมรส โดยศึกษากรณีแรงงานในนิคมโรงงานอุตสาหกรรมแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี อายุระหว่าง 26-30 ปี พบว่า พนักงานเพศหญิงมีสถานภาพสมรสโดยไม่จดทะเบียนสมรสมากกว่าพนักงานเพศชาย อายุแรกสมรสของพนักงาน อยู่ระหว่าง 21-25 ปี ระยะเวลาสั้นเคยก่อนการสมรส 1-2 ปี การสนับสนุนจากบุคคลสำคัญมีนัยสำคัญ ส่วนใหญ่พ่อแม่ของกลุ่มตัวอย่างและคู่สมรสจะไม่ยุ่งเกี่ยวปล่อยให้เป็นการตัดสินใจของตนเองและคู่สมรส ส่วนเพื่อผู้ส่วนใหญ่เห็นด้วยและสนับสนุน และมีความรู้สึกว่ามีอุปสรรค สุขใจ เมื่ออยู่กับครอบครัวของบิดามารดา

ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติต่อการสมรสพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีทัศนคติต่อการสมรสแบบสมัยนิยมมากกว่าแบบดั้งเดิม เช่น ความเสมอภาคฉันท์เพื่อนมากกว่าที่สามีทำงานนอกบ้าน และภรรยาทำงานในบ้าน ข้อมูลด้านการเลือกคู่ครอง พบว่า

1) ความคล้ายคลึง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เลือกคู่ครองจากความคล้ายคลึง ทางด้านทัศนคติ รองลงมาคือ ความคล้ายคลึงกันทางสังคมส่วนความคล้ายคลึงกันทางด้านเชื้อชาติ ศาสนาใช้เป็นเกณฑ์น้อยที่สุด

2) เกณฑ์ในการเลือกคู่ครอง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะใช้เกณฑ์ในการมีความรักความเข้าใจ ซึ่งกันและกันในการเลือกคู่ครอง รองลงมาคือความประพฤติและนิสัย ส่วนเกณฑ์การเลือกคู่ครองที่กลุ่มตัวอย่างใช้เลือกน้อยที่สุด คือ วัฒนธรรม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีคล้ายคลึงกัน

3) ด้านเหตุผลในการสมรสเพราะความใกล้ชิด กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้เหตุผลในการสมรส เพราะการประกอบอาชีพเดียวกัน รองลงมาคือ ใกล้ชิดทางอาชีพ ส่วนเหตุผลของการสมรสเพราะความใกล้ชิดกลุ่มตัวอย่างใช้น้อยที่สุดคือ การมีความผูกพันกันมาก่อนตั้งแต่วัยเรียน

4) ด้านเหตุผลการสมรสเพื่อชดเชยในสิ่งที่ขาด กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้เหตุผลในการสมรสเพื่อชดเชยในสิ่งที่ขาด จากการที่คู่สมรมีลักษณะบุคลิกภาพบางอย่างตรงกันข้าม ส่วนเหตุผลที่กลุ่มตัวอย่างใช้น้อยที่สุดคือ การที่ตนเองขาดคุณสมบัติบางอย่างที่ไม่สามารถหามาให้ตนเองได้ จึงเลือกคู่ครองที่มีคุณสมบัติบางอย่างหายไป

5) ด้านความพึงพอใจเกี่ยวกับชีวิตสมรส ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจในชีวิตสมรสในระดับสูง โดยมีการยกย่องให้เกียรติกันและกันมากที่สุด รองลงมาคือ พพอใจในการเป็นที่พึ่งทางใจต่อกัน และพอใจที่ญาติพี่น้องของแต่ละฝ่ายไม่มายุ่งเกี่ยว